

КНИГАРЬ

ЛІТОПИС УКРАЇНСЬКОГО
ПИСЬМЕНСТВА

ТОВАРИСТВО „ЧАС” У КИЇВІ

1919.

Ч. ДВАДЦАТЬ.

Ц. 3 КАРБ.

БЕРДІВЬ.

ЗАКОН І ПРАВО

український двотижневий часопис громадсько-правного життя

Часопис містить відділи:

а. Статті, досліді, розвідки по всіх галузях права суспільного й приватного;

б. закони, накази й розпорядження уряду Української республіки народної;

в. судова та судово-адміністративна практика Генерального Суду;

г. видатні судові справи;

ґ. хроніка—з діяльності уряду Укр. Нар. Респ., ради міністрів, міністерств, судових установ; академічне життя; з життя адвокатури, магістратури, нотаріату;

д. огляд закордонного законодавства;

е. бібліографія;

ж. відділ справочний;

з. відповіді редакції.

Умови передплати на рік 1919: на три місяці (січень — квітень) без приставки 33 гривні, з пересилкою 40 гривень. Окреме число на роздріб лівшога гривень (2 карб. 75 коп.).

Передплата приймається: в головній конторі товариства „Час“ (відділ „Закон і Право“ у Києві, Володимирська 42; в книгарнях т-ва „Час“ у Києві—1) Фундуклівська 24. 2) Володимирська 53, 3) в Кам'янці Подільському, Центральний майдан.

Редакція — Київ, Володимирська 42, т-во „Час“, відчинена щодня від 12-ої до 2-ї год.

Видавець—товариство „Час“.

Редактор—*Ів. Опішов.*

Літературно-Науковий Вістник

український місяшник літератури, науки й громадського життя.

Редакція і контора: Київ, В.-Підвальна № 36, пом. 8. Телефон 60—27.

Умови передплата на 1919 рік: поки що треба надсилати 30 карб.

Ред. *О. Олесь.*

„ШЛЯХ“

орган незалежної думки

місяшник літератури, мистецтва і громадського життя.

Редакція і контора: Київ, Маріїно-Благовіщенська 123, п. 20. Вартість без пересилки 30 карб., на рік (1919); з пересилкою на 25% дорожче.

Редактор-видавець *Хведір Коломійченко.*

УКРАЇНА

науковий журнал українознавства.

Орган укр. Наукового Товариства у Києві.

Передплата за рік 1917—8 карб.

Адреса: Київ, В.-Підвальна 36, кв. 8.

Наше Минуле

журнал історії, літератури та культури

Окреме число 7 карб.

Редакція і контора: Київ, Хрещатик 50.
Т-во „Друкарь“.

Ред. *П. Зайцев.*

Зміст 19 ч. „Книгаря“. *Павло Зайцев.*— Два „Кобзарі“. *Проф. В. Данилевич.*— *О. Я. Єфименкова.* *Б. Якубський.*— Новий переклад „Buch der Lieder“ *Гайне.* *П. Філіпович.*— Журнал „Шлях“ в 1918 році. Критика і бібліографія. Одділи: I. Історія.— II. Публіцистика.— III. Красне письменство.— IV. Педагогіка і школа.— V. Видання для дітей.— VI. Популярно-наукові видання.— VII. Інформаційні видання. VIII. Календарі на рік 1919.— IX. Поезії.— X. Театр і пьеси. Некролог. Видавнича хроніка. Літературне життя (звістки та чутки). Зміст журналів. Нові книжки (1140 — 1168). Оповідки.

Жнигарь

ЛІТОПИС УКРАЇНСЬКОГО ПИСЬМЕНСТВА.

Київ.

Рік видання третій.

Березіль, 1919 р.

Число 19.

Виходить що-місяця.

Два „Кобзарі“. *)

Стаття Павла Зайцева.

Два роки минуло вже, як твори Шевченка стали вільними від цензорської опіки. За ці два роки десятки українських видавництв випустили в світ мільйони книжок. Нема чого й говорити, яку велику роль в ці часи національного відродження має Шевченко взагалі, а для засвоєння літературної мови зокрема—фразеологія його мови. А проте й досі ми не маємо повного наукового з усіма редакціями й варіантами видання тексту хоча-би тільки самих його поезій. А для вищих та середніх шкіл, як потрібно таке видання! Скрізь читаються курси української літератури, ведуться семінарії по теорії поетичної творчості, а весь Шевченко і досі неприступний для цілей студіювання!

Правда, наукове видання творів—річ складна, нелегка, але що-до Шевченка, то тут ми повинні побороти всі труднощі й перешкоди і дати народові повний текст творів генія нашого слова.

Це—національний обов'язок, це—питання чести для істориків нашого письменства і наших філологів.

Щоби видати, як слід, текст твору всякого автора, треба встановити який з текстів можна вважати за *основний*, а до його вже давати всі варіанти—одміни. Що-до творів Шевченка, то така праця дуже нелегка. Наочний приклад—хоча-би вісім перших його поезій, що увійшли в перше (1840) та друге (1844) видання *Коб-*

заря, і його *Гайдамаки*. Автографів—немає. Апографи (копії) з поправками Шевченка—неопубліковані (належать п. Вашкевичу, в Ремні). В друкованих же текстах Шевченко поробив багато поправок: першого разу в примірникові 1844 р., коли подавав його до цензури в р. 1859-м, другого разу в р. 1860-м на примірнику *Кобзаря* вид. того-ж року. Поправки ці не однакові. Отже маємо три головних тексти цих поезій: перший, як його видруковано в р. 1840-м, другий—текст 1844 р. з поправками Шевченка і третій 1860 р. теж з його поправками. Який же вважати за основний?

Як що брати на увагу, що видання творів поета повинно відбивати історію розв'язання всіх ідейних і формальних моментів його творчості, то тоді треба брати за основний текст той, який вперше обробив і ухвалив для друку автор. Але як раз видання 1840 р. не придатне для цього, бо воно повне всіляких помилок через недбалість коректорів і видавців, а інших два видання вже відбивають на собі техніку й методи останніх років життя поета, а не момента утворення його перших поезій. Редакторів тут треба розв'язати дуже складні питання...

Але іноді, й зокрема що-до Шевченка, перед редактором повстають і складніші питання, методологічного теж характеру, коли справа торкається творів посмертних. Лишилося кілька автографів—іноді до десяти, а то й більше. Або так: з кількох

*) №№ зреценз. книжок 801, 802.

автографів знищені, або невідомо де поділися вже такі, з яких подано було варіанти в посмертних виданнях, але без належного їх описання, без наведення їх історії і т. д. Як тут з'ясувати ступінь авторитетності тої чи іншої редакції? Як зробити, щоби не помилитися і, скажимо, не прийняти за основний, цеб-то такий, який автор уважав сам за більш бажаний, оброблений для друку текст, таку редакцію, яка може бути, була їм написана насправду, без особливої уваги, наприклад, для подарунку на пам'ять кому-небудь?

Звідси ясно, як добре треба знати хронологію життя поета, всі подробиці його біографії до найменших дрібниць включно.

До цього часу всі, хто навіть щиро й з самовідданням працювали над текстом Шевченка, мало наблизилися до здійснення мети, яку повинен поставити собі редактор. Доманицький та Франко пішли методом контамінацій, цеб-то поєднання різних редакцій в одну. Романчук до цього хибного методу додав ще й силу довільних змін та доповнень в тексті творів Шевченка.

Але як-би ми й примирилися з хибними методами Доманицького й Франка, то лише в тому разі, коли-б мали в виданнях *всі варіанти*. Більш-менш велика кількість їх приведена лише в виданні Франка (Львів, 1907), але і в цьому виданні багато різних нецелюгідностей.

А тим часом кожне слово Шевченка має свою вагу, а кожна одміна його думки безперечно цікавить всякого, хто береться за уважне читання, не кажучи вже студіювання його поезій. Ми-ж настільки недбалі, настільки байдуки, що—коли говорити про ширший загальний—не знаємо десятків таких цікавих уривків з його поезій, які-б дали читачам нову насолоду, нову радість ознайомлення з силою нових невідомих їм римів, ритмів, образів, зворотів мови й т. ин.

Чи знає хто (з не філологів спеціалістів), що знаменитий „Чернець“ в першій редакції мав ще довге продовження з цілих 36 рядків, що в них йде мова про смерть Палія, що в сильних яскравих образах поет висловлює там докори нащадкам, що забули свого героя і т. д.?

А чи не цікаві, наприклад, такі рядки, як от вкладені Шевченком в уста Гуса слова:

...Огнем збужу їх, напою
Напою і нагодую
Голодних кровію
Царів неситих...

такі типові для революціонера Шевченка і цілком неможливі в устах Гуса, коли триматися історичної правди. Це зрозумів і Шевченко і викреслив їх, але для розуміння процесу творчості і змісту самого твору — який це цікавий і важний уступ! А таких прикладів можна навести десятки!

Тому то, коли виходить нове видання творів Кобзаря, то з яким інтересом хпаєшся за книжку і як ждеш чогось нового, свіжого! І завжди—от уже кілька років і в десятках випадків — розчарування і змарновані надії.

З останніх видань звертають на себе увагу двоє: перше — видання „Руху“ *) (Київ-Львів-Харків, 1918) і друге під редакцією Ленкого (Київ-Ляйпциг, 1918). Харківське видання не дає нічого нового що до тексту. Це звичайний, недбалий передрук редакції Доманицького. Друкарські помилки, повна неухвага до додержання правильної пунктуації, неправильний правопис. Не додано ні того, що вже опубліковано з творів Шевченка після останньої праці Доманицького („Кобзарь“ 1911 року С.П.В.), як наприклад повніший текст „Черниці Марьяни“ з посвятою „Оксані К.....ко“, опублікованої двічі мною, ні цікавого уривка „Кума моя і я“..., опубл. Новицьким у Зап. Н. Тов. ім. Ш. в р. 1914, ні уривка „Мій Боже милай, знову лихо“..., доданого тим-же Доманицьким до „Кобзаря“ р. 1907. Хоча-би не зробили видавці, звернувшись за порадою до тих, хто написав їм дві вступні і дуже змістові статті. А статті ці дуже цікаві. Перша проф. Багалія: „Шевченко і Кирило-Мефодіївське Братство“, друга проф. Сумцова: „Слобожанщина і Шевченко“.

Що до вміщення їх в „Кобзарь“, то тут можна-б висловити думку, що вони швидше мають абсолютну вартість і органічно звязана з виданням лише одна з них — стаття пр. Багалія. І це викликає ще одне побажання — мати нарешті таке видання „Кобзаря“ де-б уміщений був ширший історично-коментарний і критично-літературний апарат.

Стаття Сумцова дає повний огляд історії вілносин Шевченка з видатними слобожанами, історію культу Шевченка на Слобожанщині і, як така, має певну національно-педагогічну вагу для Слобожанщини зокрема, а для шевченкознавства взагалі.

*) Див. реценз. С. Паночіні на ст. 1218.

Не можна, однак, не закинути її авторові, що опублікований в ній вперше один з листів Шевченка до Квітки надруковано з пропусками й помилками (порівн. „Замітки“ Айзенштоа в 2 му числі „Нашого Минулого“), а також і того, що літературна мова його викликає багато сумнівів і запитань. (Наприклад такі вислови: „на ґрунті особистої бійки (?)“ „рядок (низка?) статтів“, „нічуть“, „небезпечні часи гнобительства українського спочуття (!)“, „неґрунтовний“ в розум неогрунтований, вживання терміна „осадчий“ в розумінні *фундатора* товариства, випадки неправильної деклінації і т. инш.)

Проф. Багалій дає характеристику української й словянської ідеології Шевченка (першої — в її історичному розв'язанні). Треба зауважити, що уступ про ідеологію Шевченківського панславизму і що до її генези, і що до ступеневого її розв'язання, і з боку фактичних ілюстрацій—зроблено занадто стисло, але цей розділ статті безперечно цікавий і для широкого громадянства, мало ознайомленого з цими питаннями, дуже цінний. Другий розділ статті зв'язує читачів з ідеологією кюр.-методіївців, порівнює її з ідеологією Шевченка, з'ясовує його роль в товаристві, дає історію товариства і розповідає про долю його членів. Третій розділ, менше зв'язаний органічно з попередніми двома, але надзвичайно цікавий сам по собі: в йому характеризується ідеологія офіційного панславизма, як повна антитеза визвольно-словянській ідеології Брацтва й Шевченка. Характеризовано її двома вперше тут опублікованими *) (в перекладі на укр. мову) документами — докладами царю Миколі I-му шефа жандармів гр. Орлова й міністра освіти гр. Уварова.

Цілком инший, характер і що до зовнішнього вигляду й що до тексту має лийпціґське видання „Української Накладні“ під редакцією Б. Ленкого. Досить велика й гарно оздоблена численними автотипіями біографія Шевченка написана д. Ленким з ліризмом, живо і образно. Але автор її не зміг відділити важливіших моментів в житті поета від моментів другорядного значіння: він перелічує, часто без всякої потреби, багато імен, наводить дрібні факти й проминає події й впливи першорядного значіння в формуванні світогляду Шевченка і в історії його життєвої драми.

*) Пізніше вони надруковані в ориґіналі в 2-му числі „Нашого Минулого“ (Архив історичний).

Не можна не закинути редакторів-поетові й того, що де-яких дрібних, але прикрих помилок можна було би і не допускати. Напр., дружину Куліша звали Олександрою, а не Ганною (Ганна Барвінок — це її псевдонім), Шевченка на Михайлівій горі не арештовували, *М. Ів. Гулак* ніколи не був *ртемовським* і т. инш. Негарне вражіння справляють, помилкові і що-до тексту й що-до правопису, цитати з російської мови, — наприклад з „дального юга в сторону сіверную“. Як що це перефраз, то треба вже було його хоч правильно видрукувати. Видання розраховано на Україну, й тому треба було б уникати суто-галицьких, більше того — сутодіалектичних виразів і форм. Автором занадто вже володіє *фраз*, і сила суб'єктивних, не без зайвої реторики висловлених, викликів, закликів і т. инш. займає місце, яке-б здалося для фактичного матеріалу.

Але по мимо того всього біографія читається легко і безумовно єсть цінним вкладом в популярну літературу про Шевченка.

Що до тексту, то тут трудно сказати щось певне й остаточне, доки ми не матимем 2-го тому, який нам в примітках редактора з'ясує його методи й систему. Але вже й тепер можна на підставі хоча би й неповного аналізу сказати, що це єсть ориґінальна й продумана робота над текстом. Перший том доведено до моменту першого арешту Шевченка (до поезій написаних в цитаделі, з яких почнеться т. 2-й).

Проте де-що в цій роботі вже й тепер викликає запитання. Не можна зрозуміти, чого д. Ленкий взяв для „Черниці Марьяни“ стару коротшу редакцію — те, що опублікував Куліш в „Оснві“ з шаргалів-брульонів, а не те, що мною опубліковано з тексту, виготовленого до друку самим Шевченком.

Трудно також зрозуміти, чому редактор, маючи взагалі нахил до редакцій рачніх, бере для „Заповіту“ *останню* (недоведене доказами міркування Доманицького) редакцію, а не текст т. зв. рукопису Департ. Поліції (зшиток „Три Літа“), яка безперечно єсть результат безпосередньої обробки твору, бо вписана Шевченком в альбом скоро після повстання самого твору?

Неясний також методологічний прийом редактора що до „Утопленої“. Єсть два тексти, з яких можна вибрати основний: автограф, надісланий Квітці для надрукування в „Молодику“ (опубліков. Любовим в „Україні“, лютий 1907) і текст в „Кобза-

рі р. 1860-го, виправлений Шевченком. Текст прийнятий Лепким, не відповідає ні тому, ні другому.

Не вислухавши самого редактора, ми не можемо винести остаточного приречення в цій справі, поки не одержимо 2 го тому.

Але єсть такі недопустимі його вчинки, проти яких не можемо не протестувати як найгостріше. Це довільні зміни в мові Шевченка. Лепкий друкує „дітий“, „людей“, „очий“, „ковий“, „оден“, „цвітуть“ і т. д. Ми знаємо у Шевченка лише форми „очей“, „ковей“ (ей навіть під наголосом), „один“, „цвітуть“. Замість *покотило* у Лепкого *покотило*. Слово *куга* (водя-

на рослина) — з великої літери, ніби це якась географічна назва („По-між Кугою в Сир-Дарью“...) Редактор сам видатний поет і тим більше дивує нас таке поводження його з текстом Шевченка, який для нього повинен бути, а як що вірити йому, то й єсть, — святинею.

Такі результати двох нових видань Шевченка, які звертають на себе увагу бажанням видавців і редакторів дати щось новіше й пристойніше від попередніх. Задовольняючими визнавати їх не можна, й повне видання творів Шевченка з відповідним критичним апаратом так і лишається нашим національним завданням і обов'язком.

О. Я. Єфименкова.

Стаття проф. В. Данилевича.

На біжучий рахунок сучасних подій слід занести ще одну велику втрату для України. Несподівано вбито славнозвісну жінку історика українського народу Олександрю Яковлевну Єфименкову (в дівочтві — Ставровську). Як сповіщають харківські й київські щоденні часописи, небіжка сконала завдяки своїй шляхетності й людяності. Дочки Вовчанського повітового старости Неклюдова, яких шукали повстанці під час останніх подій, звернулися до О. Я. Єфименкової з проханням переховати їх в своєму помешканні. Шляхетна жінка безумовно на те погодилася. Але ті, що шукали Неклюдових, знайшли і замордували, не тільки їх, але й О. Я. Єфименкову з дочкою.

З роду О. Я. Єфименкова була великоросіянка. Народилася вона в 1848 році в Архангельській губернії. Гімназію скінчила в Архангельську, а далі вчителювала в Холмогорах. Там познайомилася вона з славнозвісним українським етнографом Петром Єфименком, який був у Холмогорах на засланні і з яким потім вона взяла шлюб. Через якийсь час подружжя Єфименків переїхало на Україну й оселилося в Чернігові. З матеріального боку життя Єфименків було досить скрутне. Як політичний засланиць та ще українець П. С. Єфименко не міг знайти доброї посади, а тим часом у подружжя з'явилися діти, що стали вимагати великого заходу і коштів. О. Я. щиро допомагала чоловікові, але їй на перешкоді

стояло те, що вона не мала вищої освіти. Тут і виявилися з одного боку велика вченість її чоловіка, а з другого талановитість її натури. За допомогою свого чоловіка вона хутко поповнює прогалини своєї освіти. Спочатку вона була тільки ученицею П. С. Єфименка, працювала під його орудою. Але потроху стала самостійною в своїй творчій роботі. В цій першій добі своєї письменницької діяльності вона головним чином працювала на полі етнографії та публіцистики.

Нова доба в творчості О. Я. Єфименкової почалася після переїзду подружжя Єфименків в Харків. Доля жорстоко поставилася до О. Я. Єфименкової. В Харкові виявилось, що її чоловік слабкий на чорну неміч. Далі збожеволіла старша дочка. Сини почали виявляти загрожуючу нервовість. І в таких обставинах О. Я. встигла стати остільки видатним вченим, що Харківський університет надав їй ступінь доктора „русской истории“ honoris causa за її дослідження по історії України (1910 р.). Під цей час вона вже жила з родиною в Петербурзі (з 1907 р.), де й поховала свого чоловіка в 1908 році. Вчена ступінь дуже поліпшила її матеріальне становище, а одночасно й обставини її наукової діяльності. О. Я. Єфименкова зайняла тепер посаду професора української історії на Бестужевських жіночих курсах. Крім того, вона викладала історію й на курсах проф. М. М. Ковалевського.

В 1905 році Благодійне Товариство вдало у двох томах її студії з обсягу україн-

ської історії й культури¹⁾, а у 1906 році Видавниче Товариство Брокгауз-Ефрон надрукувало теж у двох томах її „Історію українського народу“²⁾. На превеликий жаль ми не знаємо нічого про те, чи брала вона яку-небудь участь у сучасній російській революції. Певно, що брала. Але того року вона вже переїхала на життя до Харківщини, де оселилася з молодшою дочкою на хуторі „Любочна“ біля Вовчої. Там її було вбито.

О. Я. Єфименкова уявляла собою дуже рідку жіночу постать. Бувши талановитим ученим, строгим і методичним дослідником, О. Я. Єфименкова завше лишалась жінкою. Вона була дбайлива дружина й мати. Вона не занехала своєї родини, як це часто роблять інші жінки, що працюють на полі науки. Навпаки не можна навіть уявити собі більшої любові до чоловіка й дітей, ніж яка була у О. Я. Вона і гроші заробляла для своєї родини, вона була і сідухою біля слабого чоловіка, і одночасно з тим набувала те велике наукове знання, яке утворило її славу видатного вченого. Тягар її життя не знесилив її, не викликав у неї мізантропичного або песимістичного настрою. Навпаки, вона вміла бути ще потішницею для інших людей, дати їм пораду, захистити їх своєю непохитною вірою в краще майбутнє. Люде, а особливо молоді, горнулися до неї, шукали підпора у неї й вона ніколи їм того не відмовляла³⁾. Вона щиро ставилася до людей, любила їх. Вона приваблювала їх до себе своїм щирим, справжнім альтруїзмом.

О. Я. Єфименкова зажила собі слави більш за все своїми дослідками з обсягу української історії й культури. Але вона не забула й рідного краю. Йому вона присвятила в початку своєї наукової діяльності низку студій, в яких досліджувала звичаєве право архангельського селянства. Ці праці О. Я. Єфименкової було надруковано окремою книжкою під назвою „Исследования русской народной жизни. Обычное право“. Але значна частина її наукових і публіцистичних творів торкається України й українського народу. Її чоловік сильно вплинув на її наукові інтереси і політичні переконання. Як історик, О. Я. Єфименкова належала до так званої етнографич-

ної школи й лише у другій половині своєї наукової діяльності вона піддалася впливам соціологічного напрямку в історичному студіюванні. Але й далі в її творчості можна зазначити міцні відгуки етнографічної школи. В історичних творах її етнографічний інтерес відчувається навіть в останній добі її наукової діяльності. Безумовно етнографізм О. Я. в одну цілість зв'язався з її народолюбними поглядами. Ще цікавіше зазначити те сполучення етнографічного й психологічного методу, яке так яскраво відбилася в її студіях з обсягу історії української літератури, в її статтях про Т. Г. Шевченка, про І. П. Котляревського й особливо про М. В. Гоголя⁴⁾.

Безпосередній зв'язок наукових поглядів О. Я. Єфименкової з її громадськими переконаннями був характеристичною рисою всієї наукової й публіцистичної діяльності небіжки. Перш за все це відбивалося на тих темах, що вона переважно вибирала для своїх творів. Вона залюбки студіювала народній побут. Щирим народолюбством перейнято такі її розвідки, як про українські братства, про народні суди, про гайдамаків, про земельну власність на Україні й зокрема про „дворища“⁵⁾. Але я не буду тримати увагу читача на цих творах О. Я. Єфименкової, що придбали їй славу видатного історика, — я докладно зупинився на них в іншому некролозі славетної небіжки. Хочу згадати тут про такі невеличкі її етюди, що, звичайно, не звертають на себе великої уваги читачів, як „Два намісника“, „Архієрейський подарок“ і особливо „Турбаевская катастрофа“⁶⁾. Всі ці праці О. Я. Єфименкової можна назвати лише історичними малюнками. Жадного досліду в них нема. Але які яскраві ці малюнки! Як майстерно виконані! Не кажу вже нічого про „двох намісників“ та про їх державну діяльність, що уявляла з себе типовий зразок „самодурства“ московських бюрократів. Про мене цікавіше тут обурення авторки-громадянки проти цих урядовців, проти того державного устрою, що втворює таких урядовців. Це обурення чується в кожному рядку цього нарису. А ось ще один яскравий малюнок минулого — „Архієрейський подарок“. Його тема — доля дівчини-кріпачки, яку дідич-архірей

¹⁾ А. Я. Ефименко, Южная Русь. Томи I та II. Спб. 1905.

²⁾ А. Я. Ефименко. Історія українського народу. Выпуски I—II. Спб. 1906.

³⁾ С. Русова. О. Я. Ефименко (Трибуна. 16 I. 19 р., ч. 21). Гр. Григоренко. Памяти О. Я. Ефименко (Нова Рада 27. I. 19 р., ч. 19).

⁴⁾ А. Я. Ефименко. Южная Русь. Т. II. Спб. 1905.

⁵⁾ А. Я. Ефименко. Южная Русь. Томи I та II. Спб. 1905.

⁶⁾ А. Я. Ефименко. Южная Русь. Т. II. Спб. 1905.

ще дитиною вхопив у батька-матери й пода-
рував, ніби яке-небудь шеня, знайомому по-
пові. Таким чином дівчина, що народилася
на Чернігівщині, опинилася на чужині в
Харькові. Але знайшлися якісь добрі люде,
що пораяли їй оскаржити попа перед уря-
дом за те, що він не по праву володіє нею.
Правда, кінець-кінцем уряд визнав слушність її
скарги. Але скільки років тяглася ця спра-
ва! Скільки горя й знущання зазнала бідна
дівчина за цей довгий час! Авторка майстер-
но малює звичайну тоді, а тим часом гірку
історію. Нарис наскрізь пронято тим спів-
чуттям до тяжкої долі дівчини, яке почу-
вала авторка, коли складала його.

Але громадське обурення Єфименкової з
приводу порушення народніх прав досягає
найвищого напруження в її нарисі „Тур-
баєвская катастрофа“. Безумовно це одна
з найкращих її праць. Навіть назва цього
твору О. Я. Єфименк вої свідчить про той
занал, з яким вона складала його: ця назва
слухно визначає турбаївські події. Справді
те, що сталося у Турбаях, не можна назва-
ти інакше, як тільки катастрофою. Недалечко
од Голтви, при вустю річки Хорола стоя-
ло колись велике село Турбаї — тепер
там нема нічого. Ні нащадків давньої люд-
ности, ні оселі, тільки гуляє на просторі
стеловий вітер. Де ж село? Село зруйнова-
но до щенту з наказу російського уряду, а
мешканців його розселено по різних міс-
цевостях. На протязі XVIII в. дідичі на
Україні дбали лише про те, щоби захопити
яко мога більше землі й поневолити яко
мога більше селян, які б оброблювали ту
землю на їх користь. Таке саме сталося й
в Турбаях. Але навіть російський уряд, що
щиро підтримував увесь час дідичів, не
згоджувався віддати всіх хліборобів на по-
талу дідичів. Так він заборонив поне-
волювати козаків. Але заборона закону
одна річ, а справжнє життя — щось инше.
Так і турбаївські козаки несподівано
опинилися крєпаками у дідичів Базилев-
ських. Але вони не хтіли обертатися у
крєпаків і оскаржили Базилевських пе-
ред урядом за неправне поневолення їх.

Справи по державних інституціях тяг-
лися дуже довгий час. Кінець кінцем тер-
пець увірвався у Турбаївців. Вони вбили
Бозилевських. І тоді справу було розв'язано
так, що й само село зникло з поверхні зе-
млі, хоча там і не було ніякого землеструсу.
Чи не справжня катастрофа! Але треба рос-
повісти турбаївські події так аргистично,
з таким почуттям, як це зробила Єфимен-
кова. Що-до сили викладу, з якою відбива-
ються почуття самої авторки у цих нари-
сах, їх не можна рівняти до її публіцистич-
них творів. Перш за все у публіцистичних
творах завжди можна знайти більш-менш ви-
разну тенденційність. Нічого тенденційного
у цих нарисах нема. Крім того власні по-
чуття автора часто-густо в публіцистиці не
відограють жадної ролі, бо він намагається
з'ясувати свої погляди або переконання, а
не свої почуття. Тому аналогії до цих на-
рисів краще шукати у красному письмен-
стві, де завжди особисті почуття автора так
чи інакше впливають на його твір, одбива-
ються на змісті його. Але такий характер
історичних начерків О. Я. Єфименкової не
умалює їх з наукового боку. У неї особисті
почуття зовсім не впливають на науковість
викладу. В її освітленні турбаївських подій
марно шукати якої б то не було тенденцій-
ности. Але її хист та щире народолюбство
давали їй змогу в слушний час і в слушно-
му місці твору з'ясувати свої особисті по-
чуття, переконання й погляди.

Чи не лиха іронія долі у тому, що
жінку, що так щиро любила народ, що
весь час працювала на його користь вбито
людьми, що належать до маси народньої і
вбито ніби-то на користь цих мас. За що?
Марно чекати відповіді на це питання! Люд-
ський розум може лише обурюватися без-
глуздістю таких вчинків. Хай же наша
земля українська пухом буде для славетної
небіжки. Хай скоріше настає той кращий
час, коли прокинуться люде й скажуть
їй на її могилі словами Шевченка:

Поки сонце з неба сьє,
Тебе не забудуть!

Новий переклад „Buch der Lieder“ — Тайке.

Стаття Б. Якубського.

803—804 Гайнріх Гайне. „Книга пісень“.
Перше повне видання в перекладі Д. Загу-
ла й В. Кобилянського. Ч. I, стор. 150. Ц.
9 грив., ч. II, стор. 132. Ц. 9 грив. Київ.
1919. Видавництво „Серп і Молот“.

Гарні переклади класичних авторів за-
хідно-європейської літератури—це одно з
1171

чергових завдань літератури української.
В шерзі ліричних поетів всесвітнього зна-
чіння Гайне повинно поставити на першо-
му місці. Тому і видання повного збірника
його творів, яке розпочато Київським видав-
ництвом „Серп і Молот“ — є річ вповні
1172

своєчасна. Дві книжки, що лежать перед нами, складають перший том видання і містять в собі „Книгу пісень“ в нових перекладах молодих поетів Д. Загула і В. Кобилянського. Треба широко вітати як ідею видання, так і виконання її: нові переклади пісень Гайне, якого вже так часто й охоче перекладали українські поети, зроблені дуже вдатно.

Які ж вимоги стоять перед перекладчиком поезій? Перш за все від нього будемо вимагати всього того, чого вимагаємо від кожного перекладчика: повноти, точності і ясності перекладу, художності його, а також уміння відчуття дух оригіналу. Але цього мало: перекладчик поетичного твору повинен ще мати на увазі принцип неподільної єдності змісту й форми в мистецтві, про який останніми роками так багато й часто говорено в естетичці. Цей принцип зобов'язує перекладчика по змозі докладно зберігати форму оригіналу до найменших його дрібниць, бо тільки в цій формі і мислимо ми даний зміст; в другій формі він стає вже чимсь іншим, чимсь чужим для нас. Розмір віршу, мелодія, те, що зветься ритмом вірша, строфічний поділ, далі порядок рям, природа рям з огляду на їх багатство чи бідність, ліричність чи епічність, — все це мусить зостатися непорушне й ціле в перекладі, коли перекладчик не хоче, щоб від перекладеної поезії відлетіла її справжня душа.

В якій же мірі задоволено всі ці вимоги в новому перекладі „Buch der Lieder“?

Що-до повноти, то нове видання перекладу „Книги пісень“ цілком має право називатися повним. В ньому не пропущено ні одної поезії, ні одного рядка. Дано також передмови самого Гайне до 2-го і 3-го німецьких видань.

Переклад зроблено дуже точно, майже дослівно. Сміло можна сказати, що більшої точності у віршованому перекладі досягти трудно. Коли порівняєш нові переклади Д. Загула й В. Кобилянського з попередніми, то бачиш, що головна їх вартість в їх більшій точності. Загалом беручи, Л. Українка, М. Славинський, А. Кримський прегарно перекладали пісні Гайне. З художнього боку велика більшість цих старих перекладів майже бездоганна. Але Д. Загул і В. Кобилянський передають Гайне точніше. Беру для прикладу славнозвісний вірш Гайне, популярний у нас в перекладі М. Славинського.

Wenn zwei von einander scheiden,
So geben sie sich die Hand',

1173

Und fangen an zu weinen,
Und seufzen ohne End'.
Wir haben nicht geweinet,
Wir seufzten nicht „Weh!“ und „Ach!“
Die Thränen und die Seufzer
Die kamen hintennach.

М. А. Славинський перекладає:

Коли розлучаються двое,
За руки беруться вони
І плачуть, і тяжко зітхають,
Без ліку зітхають сумні.
З тобою ми вдвох не зітхали,
Ніколи не плакали ми;
Той жаль, оті тяжкі зітхання
Прийшли до нас згодом самі.

А от цей вірш в новому перекладі Д. Загула:

Коли розлучаються двое,
То руки собі подають,
Без ліку зітхають обоє
І сльози дрібнесенькі ллють.
А ми і не зітхали
І не ридали враз;
Ті сльози, зітхання та жалі
З'явилися згодом до нас.

(част. I, стор. 136).

Переклад Д. Загула дуже близький до перекладу М. Славинського і, певна річ, стоїть в деякій залежності від нього. Але другий рядок подано в ньому точніше; в четвертому рядкові додано зайве слово „дрібнесенькі“, але за те уникнуто повторювання Славинського: „тяжко зітхають, без ліку зітхають“. В кожному разі обидва переклади точні, й більшої точності, ніж дають вони, од віршованого перекладу вимагати не можна.

Обидва наведені приклади уявляють великий інтерес і з огляду на їх ритмічну будову,—але про те говоритимем далі.

Ще тільки два слова про ясність нових перекладів. Вони завжди ясні, прозорі і зрозумілі. В цьому велика їх заслуга. Перекладаючи поета, зберігаючи розмір і певну кількість рядків, перекладчик не завжди в силі зберегти ясний і докладний зміст оригіналу. Нагадаєм, напр., широкозвісні переклади Бальмонта з Шеллі: скільки раз в потопі слів розливаються ясні, викінчені образи Шеллі! Правда, Гайне з боку своєї ясності поет порівнююче легкий для перекладу: стиль його дуже простий і ясний, мова його дуже легка. Це зовсім не те, що Боллер, якого переклади майже всі страждають від туманності й невизначності думки. Але у всякому разі і з цією частиною свого зав-

1174

дання перекладчкн „Книги пісень“ вправились добре.

Художність і вірність духу оригінала—речі найбільш умовні. Гадаю, що дух оригіналу перекладчкн заховують цілком; це має особливе значіння для передачі своєрідної іронії Гайне, його найтоншої елегійности. Що до іронічних рядків Гайне, то перекладчкн в багатьох випадках вдатно використали багатий скарб тонких іронічних зворотів нашої мови. Не менш вдатно вправились вони і з елегійними настроями поета. Беремо дві поезії, що випадково відкрилися. Додаємо ї текст Гайне, бо инакше трудно буде говорити про точність, ясність і художню висоту перекладів.

Ich hab' mir lang den Kopf zerbrochen
Mit Denken und Sinnen. Tag und Nacht,
Doch deine lebenswürdigen Augen,
Sie haben mich zum Entschluss gebracht.
Jetzt bleib' ich, wo deine Augen leuchten,
In ihrer süßen, klugen Pracht. —
Dass ich noch einmal würde lieben,
Ich hätt' es nimmermehr gedacht.

Д. Загул перекладає так:

Сушив я голову так довго
В думках і мріях день і ніч,
Нарешті вихід той знайшов я
В зірках твоїх чарівних віч.
Тепер я там, де в ясних зорях
Розраду маю раз-у-раз,
Не сподівався-ж я ніколи,
Що я кохатиму ще раз.
(част. II, стор. 39).

Цей переклад не належить до найкращих; йому можна багато де чого закинути. Але зверніть увагу, як вдатно зберіг перекладчкн цей відтінок майже безнадійного смутку Гайне в формі „сподівався-ж“, ужитої замість звичайного „сподівався“.

А от друга поезія:

Ich wollt', meine Schmerzen ergüssen
Sich all' in ein einziges Wort,
Das gäb' ich den lustigen Winden,
Die trügen es lustig fort.
Sie tragen zu dir, Geliebte,
Das Schmerzerfüllte Wort;
Du hörst es zu jeder Stunde,
Du hörst es an jedem Ort.
Und hast du zum nächtlichen Schlummer
Geschlossen die Augen kaum,
So wird dich mein Wort verfolgen
Bis in den tiefsten Traum.

Д. Загул подає її в такому вигляді:

Ввіляв би я всі мої болі,
Весь жаль мій у слово одно,

Щоб з вітром веселим на волі
До тебе летіло воно.
Летіло-б до тебе, кохання,
Те слово під жемчугом сліз,
Щоб ти його чула що разя,
Щоб ти його слухала скрізь.
І ледве ти пізньої ночі
Примкнеш свої очі ясні,
Те слово тобі зашепоче
До серця в найглибшому сні.
(част. II, стор. 40)

Переклад легкий і музичний, а в його точности читач легко може переконатися сам. Як вдатно зберіг перекладчкн складню Гайне, це „щоб“ з початку третього рядка, це зовне слово при кінці п'ятого рядка, ці початкові повторювання сьомого й восьмого рядків! Ще раз скажемо, художність — річ умовна й суб'єктивна; гадаємо, що власне помилки проти художности знайти в перекладах Д. Загула й В. Кобилянського не так тяжко; вони є безумовно. І все ж таки мусимо визнати, що з цього боку переклади задовольняють нас цілком.

Відкриваємо ще раз книжку перекладів „Книги пісень“—і не можемо втриматись, щоб не виписати ще однієї малесенької поезії—такою „гайнівською“ вийшла вона у Д. Загула:

Хто кохає в перший раз,
Хоч нещасно, той є Бог, —
А хто другий раз кохає —
Знов нещасно, — дурень він.
Я той дурень, бо кохаю
Знов нещасно, і сміються
З мене сонце, місяць, зорі,
З ними й я сміюсь—і гнею.

Тепер кілька слів про розміри і мелодії оригіналу, ці головні елементи форми, неподільна єдність якої зо змістом утворює живу душу поезії. Коли треба неодмінно відшукувати якісь гріхи у Д. Загула й В. Кобилянського, то ці гріхи маємо тут. Вірш Гайне вередливий і ріжноритмний в своїй мелодії; в цьому полягає його головна принадність, що справляє на нас не менше вражіння, як і тонкий та іронічний смуток його пісень. Суворі ямби, дактілі й анапести тонічної поезії вільно й вередливо розхитав Гайне внутрішніми паузами, і зробив це так гарно, так тонко, з глибоким почуттям міри, з глибокою відповідністю кожного такого ритмічного відступу від метричної схеми—змісту вірша, що справжній Гайне здається неможливим без цього своєрідного, тільки йому одному властивого ритму.

Що зробили з цим перекладчкн? Беремо славнозвісну „Льорелю“.

Ich weiss nicht, was soll es bedeuten,
Dass ich so traurig bin.

Три повних амфібрахії першого рядка великий майстер Гайне в другому ряду, через паузу на третьому складові кожної стопи, стискає у три ямби. І яка ж це чарівна річ, яка мелодія! Наше ухо вже не уявляє собі „Льорелія“ без цієї класичної мелодії гайнівського амфібрахія, стиснутого в ямб. Д. Загул переклав ці два рядки так:

Не знаю, що сталося зі мною,
Що я так сумую в ці дні.

В обох рядках ніби то гарний амфібрахій. Але це вже не Гайне, — не Гайне і не „Льорелія“, яку кожний знає, кожний співає, кожний любить з давніх літ. Але ж у Гайне: „Dass ich“—і пауза, якась перерва немов для гіркої зітхання — і потім вже тільки трохи затримане в ямбах: „so traurig bin“.

„Що я так сумую в ці дні“—це довго і... надто багато слів! Я не поет, але мені здається, можна було б сказати так:

Не знаю, що сталося зі мною,
Що я такий сумний.

Ми розуміємо добре, що виправити один рядок — це ще не значить що небудь довести; розуміємо й те, що віршовий переклад залежить від багатьох важних умов, але ж ми говоримо зараз не про те, що гаразд у Д. Загула й В. Кобилянського, а про те, чого б нам ще від них хотілося.

І тим більш почувасмо ми право говорити про це, що саме питання про більш уважний і тонкий переклад гайнівського ритму не зовсім чуже для перекладачів. Вертаємось до цитованого вже перекладу поезії „Коли розлучаються двоє“. Першу строфу Д. Загул перекладає амфібрахіями, не

звертаючи уваги на те, як в кожному рядку у Гайне паузи змінюють ритм цього амфібрахія. Те саме, робить і попередній перекладчик, Славинський. Але тоді як Славинський так і вінчас цю поезію монотонним й чужими для мелодії Гайне поправними амфібрахіями, Д. Загул несподівано кидає амфібрахій і знаходить в ямбах справжній гайнівський ритм:

Wir haben nicht geweinet

А ми і не зітхали

замість: „З тобою ми вдвох не зітхали“, як у Славинського.

Таких прикладів дійсного почуття ритму Гайне в перекладах Д. Загула й В. Кобилянського є чимало. Але все ж таки вони епізодичні, не ґрунтуються на якомусь принципі. Перекладчики тільки дозволяють собі іноді відступити від поправного тоничного метру в інтересі тоншої передачі мелодії Гайне. А нам хотілося-б, щоб вони цілком ішли за точною, хоча й вередливою мелодією ритмів Гайне і тільки іноді дозволяли собі відступити від неї на стежку правильних шкільних метрів, коли до цього примушує якась непереможна трудність. *)

Знаємо, що цими своїми бажаннями вельми утрудняємо й без того незмірно трудну роботу віршованих перекладів. А проте — коли вже говорити про досконалість, якої бажаємо, то вона є власне в точному по змозі захованню в перекладі індивідуального ритму поета. Ритм—це душа поезії.

*) В російській поезії, де Гайне перекладали ще більш, як в нашій, і де його завжди перекладали теж не зупиняючись над індивідуальним ритмом його, є один зразковий переклад. Це—12 поезій з „Buch der Lieder“, які переклав найкращий з сучасних російських поетів Блок. В них заховано найбільші ритмічні тонкості оригіналу. (Див. А. Блокъ „Ночные часы“, або „Стихотворения“, т. 3.)

Журнал „Шлях“ в 1918 році. *)

Стаття П. Філіповича.

Ще не так давно завданням місяшних журналів було давати читачеві не тільки мові твори красного письменства, але й публіцистику, статті на соціальні, громадські та інші загальні теми, пристосовані до сучасності. В деяких місяшниках російських (наприклад, „Русское Богатство“, „Современный мир“) останньому відділові було одведено досить просторе місце. Але в наші дні, коли політичні події, які дають напрям

життю, змінюються з кінематографічною швидкістю, коли ще не прийшов час для їх спокійної, історичної оцінки, не мають вартости місяшні журнали (виходять вони тепер, дуже спізнюючись, подвійними та потрійними книжками), в котрих обстоювались би ідеї якої небудь партії або течії.

Не догнати місяшнику газети. Коли він виходить у світ, його політичні статті—вже архаїзм... Отже іншу мету повинні мати тепер „товсті журнали“. Не політично-громадська, а культурна праця перед ними.

*) № № зреценз. кн. 805—813.

В часи, коли революція охопила майже всі галузі життя, треба нагадувати про невмирущі духовні цінності, здобуті людськістю на тяжкому шляху віків, про вічні ідеали Добра, Правди і Краси.

І хіба в минулому мало поетів і філософів, які були не тільки для свого часу, а і для нас справжніми „революціонерами духа“? Той, хто захоче не в соціально-політичних лише поглядах одійти від „буржуазного“ життя, хто захоче, минаючи міщанські стежки моралі, права, естетики і т. в., вийти на вільний шлях, може й не повинен шукати вказівок у зденерованих сучасників наших,—краще йому прислухатись до тих слів, що колись написали Ніцше, Толстой або Сковорода!

Редакція „Шляху“ зазначає в передмові (див. 1-шу книжку за 1918 р.), що політика мало її цікавить, це „річ тимчасова“, — „Шлях“ же повинен бути творцем „революції духа“. Не диво, що на цьому шляхові читач зустрине обличчя давно знайомі... Є тут статті про Шевченка і Франка, є переклад драми Ш. В. Лерберга „Пав“, в якій автор сатирично змалював буржуазне суспільство. Але легко проголосити революцію духа, назвати свій журнал „органом незалежної думки“—значно трудніше виконати свої бажання — увійти „в ланцюг всевітнього піднесення мистецтва“, „дбати про стильовість, витревалість і красу своєї думки, як частки великомрійного багатства всієї земної культури“. Таку роль відіграв для російської літератури початку двадцятого століття журнал „Вісн“, яким так зручно керував Валерій Брюсов. Значіння цього журналу, в якому співробітниками були не тільки російські письменники, але й закордонні, для розповсюдження у Росії ідей і поетики символізму було величезне.

Але чи зможе „Шлях“ певне бути хоч стежечкою до світлої країни справжньої літератури—не для „домашніх“ лише потреб?.. Велике сумління охоплює, коли переглянеш книжки цього журналу за останній 1918 рік. Не видно гострозорого редакторського ока, не стає талановитих та умілих співробітників. В журналі чимало перекладів белетристичних творів, але не помітно вдумливого вибору,—не мініатюри К. Мендеса або легенду Немюєвського треба було б перекладати, краще було б перекласти свіжу та цікаву повість або роман, який міг би звернути увагу читача. А то й переклали, й оригінальні твори все якісь легенькі. Оригінальні белетристич-

ні твори співробітників „Шляху“ зовсім нудні,—це то уривки з історичних повістей (з якою метою видруковано ці уривки—невже вони такі високохудожні, що самі можуть зацікавити читача?..), то мініатюри, начерки, поезії в прозі (Х. Майстренко „Осінь“, А. Кудрицька „Гірський струмок“, М. Чернигівка „Дві казки“, И. Зоранчук „Vaе victis“ та багато інших).

Є в журналі й драматичні твори. „Драматичний малюнок“ М. Рильського „Бенкет“ трохи нагадує Пушкінський „Пирь во время чумы“, але написано його не без хисту. Цього не скажемо про зовсім наївні (якийсь провінціальний символізм!) пьєси—Я. Мамонтова „Дівчина з арфою“ і особливо М. Жука—„Легенда“. Для чого, вважаємо, вигадки, алегоризм (як „Квітка“ в пьєсі „Казка“), коли справжній символіст завжди є реалістом—це добре вияснено в статті одного з найвидатніших символістів Ф. Сологуба „Искусство наших дней“ („Русская мысль“, 1915 г. XII кн.).

Відділ поезії в „Шляху“ досить просторий. Не всі речі тут однакової вартости. Поруч поезій Христі Алчевської, що пише в старій манірі:

Ти говориш „згасне сонце“?

О, ніколи!.. не кажи—

побачимо риторичні рядки Г. Чупринки, зустрінемо переспіви відомого Бальмонтівського „Челна томлений“ у Я. Мамонтова „Бурьослав“.

„Гуркіт грому. Гомін гаю.

Темничий трепіт трав...

Гей, гукайте грізну зграю!

Буде буйний бурьослав“ і т. д.

Звертають увагу вірші Якова Савченка, М. Філянського („Бузовий куц“), П. Тичини, Д. Загула, особливо М. Рильського. Приведу цілком один його вірш, написаний гарним ямбом (ч. XII):

Учитель, учнями росп'ятий,
Царь у терновому вінку,
Безсмертний, що прийшов попрали
Своєю смертю—смерть людську,—
Невже на те огнем любови
Він мертву віру окропив,
Невже на те вінок терновий
Чоло божественне повив,
Щоб нині ситий під з амвона
Кадив злочинний фіміам,
Во ім'я божого закона
Богопомазаним катам?
Христе! Твої не згасли муки!
Там, де, вклоняючись Тобі,
Раби сплели криваві руки

В скаженій, п'яній боротьбі,
Там, де людський потік шаліє,
Там у незримій самоті
Син непорочної Марії
Конає вічно на хресті.

В літературно-критичному відділові сьєть деякі цінні статті (М. Марковського, М. Рудницького, В. Самійленка і др.), але в цьому відділі якийсь випадковий вибір матеріалу. І взагалі треба редакції

більше дбати про те, щоб вийти на дійсно нові шляхи літератури, яка покинула вже символізм, як тільки літературну течію, пильнуючи і додержуючися символізма у вічному розумінні цього слова, пережила і неореалізм, і футуризм і стоїть тепер на трагічному роздоріжжі, то прислухаючись до революційної бурі і відгукуючись на неї, то ховаючись у захисток тихих дум і самотньої Мрії...

Критика і бібліографія.

І. Історія.

814 М. Грушевський. Старинна історія Греко-Римський світ. Київ, 1918 р. Стор. 159. Ціна 13 гривень.

Автор, що надрукував раніш „Все-світню історію в короткім огляді“, цією книжкою починає „другий цикл книжок“, призначений „для тих, які хотіли б *потім* поширити свої відомости“. Таким чином, ця книжка не є шкільний підручник. Вона має завдання обслуговувати ширші кола людности. З цього погляду і треба розглядати цей новий твір шановного вченого.

Книжка поділяється відповідно своїй другій назві на дві частини. В першій, значно меншій частині, автор оповідає про грецький світ, другу більшу частину він присвячує світові римському. Загальний напрям викладу теж відрізняє обидві частини одну від одної. В історії Греції увагу автора звертають на себе більш культура й побут. Зверхня історія Греції майже не зацікавляє автора. Навпаки, в історії Риму автор звертає більшу увагу на зверхню історію його, а культурі й побутові присвячує лише кілька артикулів. Тим часом як в історії культури Греція має всесвітне значіння, в політичній історії греки не відіграли великої ролі. Навпаки, Рим не мав самостійного значіння в культурі старинного світу. Але світова держава, осередком якої став Рим, багато спричинила до розповсюдження здобутків грецької культури. „Культурна роля Риму в історії людства“, каже шановний автор, „полягає не стільки у власних його винаходах, скільки в тім, що він засвоїв собі й поширив на всю західну Європу культуру й мистецтво грецьке (геленістичне) й положив його тут підставою романської, а далі й германської Європи“.

В своїй книжці шановний професор стоїть пілком на ґрунті сучасної науки.

Тому грецьку історію він починає з егейської доби, а в римській історії з початку оповідає про стару Італію й її народи. Міти, до яких дуже прихильні автори московських підручників греко-римської історії, не засмічують його оповідання. Що до них, він обмежується тим, що подає їх дуже рідко в примітках. Але він чудово вміє підкреслити головні риси подій та явищ. Так само він характеризує коротко, але докладно цілі історичні доби. Тому читання цієї книжки не втомлює читача, а навпаки зацікавляє його. Він не розпорошує своєї уваги по зайвих подробицях, бо автор увесь час тримає її, розгортаючи перед ним ту низку змія, що логично одна з одної впливають. Така логичність оповідання тільки полегшує читання. Навпаки оповідання про окремі події, що не мають навіть жадного звязку поміж собою, лише притомлює увагу читача.

До цих уваг мушу додати ще деякі побажання. На мою думку треба було б подати докладні відомости про грецькі колонії на нашому півдні (ст. 21). По перше, автор подає досить короткі вказівки про місцевість, де були вони. Про деякі з них добре звісно, в якій місцевості збудували їх греки. Наприклад—Ольбія, Херсонес, Пантікалея. Але бажано було б побачити в другому виданні книжки навіть окремий артикул про ці колонії та їх стосунки до тубільців. Тим часом як у московських підручниках старинної історії згадки про ці колонії можна визнати досить зайвими, в українських підручниках греко-римської історії докладні відомости про греко-римську добу в історії нашого півдня мають особливе значіння. Сьогочасний стан історичної науки дає право визнати українців за тубільців північно-західньої частини України. Таким чином давні українці мешкали на Україні і в той час, коли на півдні її істували грецькі колонії. Правда,

поки-що нема даних про безпосередні стосунки греків і предків нинішніх українців. Але дані про посередні впливи на місцеву людиність з боку грецьких колоній досить багаті. Нагадаю тут ті городища на нижньому Дніпрі, які досліджував д. Гошкевич. Але такі саме городища звісні й на нижньому Дніпрі (ст. Єлисаветська, Ростов над Доном і т. ин.). Та й на середньому Дніпрі, у південно-східній Київщині і в південно-західній Полтавщині різні археологи досліджували городища, в яких знайдено одночасно й грецькі речі, й тубільні вироби. Не кажу вже нічого про скитські й сарматські могили та про поодинокі скарби грецьких і римських речей та грошей. Взагалі грецько-римська доба відіграла свою роль в історії українського народу. Тому й грецько-римські оселі варті того, щоб згадати про них докладніш у підручнику старинної історії. Але відокремити їх від історії нашого півдня не можна. Тому на мою думку треба коротко оповісти й про ті народи, серед яких мешкали й працювали греки й деякий час римляне.

З друкарського боку книжка шановного професора виглядає досить кепсько. Сила друкарських помилок не тільки непрямно впливає на читача, але і втомлює його. Деякі з цих помилок навіть прикро перевертають гадки автора. Подаю деякі зразки цих помилок*)—беремо ся (4,23—беремо ся); грецьких (55,28—перських); з IV—V вв. (78,23—з VI—V вв.); плебеями (79,32—кліентами); римської (90,25—римські) і т. ин. Не кажу вже про силу дрібніших друкарських помилок, що засмічують всі сторінки книжок. Взагалі, читач добре відчуває в книзі прикрі звичаї сьогочасних друкарів.

Щоб скінчити мій огляд, я б хотів порівняти Стар. іст. до тих підручників історії України, що склав автор раніше. Я бачу в цій книжці ті самі талановитість і знання, що виявив у своїх творах з обсягу української історії наш славнозвісний історик України. Ця книжка буде гарним подарунком не тільки для тих читачів, що хочуть „поширити свої відомости“ про Греко-Римський світ, але й для наших українських шкіл. Можу тільки побажати поширення цієї книжки серед нашого громадянства.

Проф. В. Данилевич.

*) В дужках подано ті слова, що треба було надрукувати, а також числа сторінок і рядків.

815 В. Чеховський. Боротьба чехів за волю й правду в часи Івана Гуса. Вид. т. во „Сіяч“. Черкаси, 1918. Стор. 54. Ц. 2 карб.

Період гуситського руху — один з найбільш цікавих в історії словянства, котре в ці часи, руками чехів, положило свій чималий пай в скарбницю західно-європейської цивілізації. В напруженій боротьбі за церковну реформу чехи розчистили шлях великій реформації. Поруч з тим гуситські війни мали виразно національний характер і вели до визволення чеського народу з-під панування німецької культури. Нарешті деяка частина гуситів мала на своїм прапорі і соціальні лозунги, як протест проти основних хиб і огріхів феодального ладу. Ці блискучі сторінки чеської історії яскраво освітлюють ті завидні риси чеського духу, що проявились і в пізнішій боротьбі чехів за національне визволення, яку вони вели на протязі всього XIX століття, а закінчили в наші часи відродженням чеської державности.

На українській мові про Гуса і гуситів досі була, здається, тільки одна популярна брошурка небіжчика В. Доманицького („Смерть за правду“). Ширшої розвідки — для інтелігентних верств — ми не мали, і цю прогалину дуже вчасно заповнило видавництво „Сіяч“, видрукуювши брошуру д. В. Чеховського. На підставі солідних творів історичної літератури автор дав досить широкий виклад подій, що послужили ґрунтом для Гусової пропаганди, а далі докладно оповів історію життя і смерті Гуса, закінчивши етаслим оглядом народньої війни чехів проти політичної і духовної влади. Позитивну рису праці д. Чеховського ми бачимо в освітленні ролі Гуса, як провідника національної ідеї, і його заслуг для чеського письменства. Доброму вражінню від характеристики церковно-релігійної сторони гуситського руху шкодить брак своєї об'єктивности в тоні викладу, занадто ліричним для серйозної історичної розправи. Зловживання римської церкви викликають обурення автора проти римо-католицизму і папства, і він виявляє свої суб'єктивні почуття в таких, напр., виразах, як „брехливе слово папських прислужників“, „зла і фальшива воля самовласника папи“, або в категоричних твердженнях: „римська церква втратила христові заповіді“, „вчення римської церкви вороже євангелію“. Пояснити це можна хіба тим, що автор свідомо хотів виступити в своїй праці проповідником чистої євангельської моралі і тої соціальної правди, якої ворогів він бачить в князях римської церкви. Але ця присмака суб'єктивизму робить з оповідання

д. Чеховського в де-яких місцях звичайне „житіє святого Гуса і преподобних гуситів“,—і то на шкоду історичній правді. Малюючи, напр., перемоги гуситів над німецьким військом, автор ні словом не згадує про те, як ці „правдиві християни“ палили сотнями монастирів і якими нелюдськими способами винищували вони католицьке духовенство. Оповідуючи про нещасливий для гуситів кінець збройної боротьби, автор всю провину за це склалає на „зраду верхніх верств“ і нічого не каже про ідейну незгоду серед самих гуситів, між якими крайні течії церковного та соціального реформаторства далеко не перемагали.

В кожному разі книжка д. Чеховського матиме свою вагу, як цікавий матеріал історичної лектури.

П. Стебницький.

II. Публіцистика.

816 *Олександр Шульгин*. Політика. (Державне будівництво України і міжнародні справи). Статті, докменти, промови. Київ. Вид. Т-ва „Друкарь“. 1918. Стор. 112. Ц. 1 карб. 50 к.

В наші часи, коли події біжать таким швидким темпом, що вчорашній день вже можна передавати в архив історії, справи, що були за Центральної Ради та Генерального Секретаріату, здаються надто далекими, а звязана з ними література здебільшого робить вражіння історичного матеріалу. Про цей період говорить і книжка д. Шульгина, але вона безперечно має для нас інтерес сучасності, бо присвячена головним чином міжнароднім стосункам України, які за півтора роки існування української державності не тільки не визначались в певних рисах, але тепер ще більш неясні і заплутані, ніж тоді, коли ці справи були в руках автора, як міністра. Саме тоді завязались і стали на твердий ґрунт відносини до держав Антанти, з яких Франція та Англія формально признали українську республіку, тимчасом як тепер, після гетьмансько-німецького періоду, це признавання знов стоїть під знаком сумніву. З цього погляду надруковані в книжці д. Шульгина тексти нот, з якими звертались представники антанти до українського уряду в кінці 1917 р., читаються з особливою цікавістю, як документи, до яких сучасна міжнародня політика України повинна була-б, власне, вернутись, як до вихідних точок в відносинах, що диктуються теперішньою політичною ситуацією. Окрім характеристики тих спроб, які робив тодішній уряд для зміцнення

міжнароднього становища України і які, після приходу німців, було знищено новим українським кабінетом (статті „Союзники Росії та Україна“ і „Міжнародній скандал“), д. Шульгин подає також в кількох статтях („Фатум історії“, „Третій Рим“ і „Союзники Росії“) загальне освітлення того ходу подій, який непереможною внутрішньою логикою перетворив український національний рух із федералістичного в самостійницький і наложив на наше кволе, малолюдне й невриготовлене до високої політики громадянство обовязок обстоювати незалежність України, як своє життя.

Між иншим матеріалом до книжки приміщені і промови, говорені автором, як міністром, в заідаваннях центральної ради. По за своїм загальним інтересом, ці матеріали характеризують також і особу самого автора, як одного з небагатьох видатних людей, яких могла виставити в-межи себе українська інтелігенція на тяжку і одвічальну працю будування української держави.

З того часу політичне життя зробило повний круг, — і ми знов стоїмо перед темною невідомою майбутністю, під загрозою ворожих або неприхильних сил, що розхитують підвалини і розкопують ґрунт української державності. За два роки Україна перебула вісім революцій! Це легко сказати, але надто тяжко витерпіти. І може як раз в тім, що Україна це все витерпіла, ми маємо право бачити надію, що вона якось витерпить і до кінця, що вона знайде в собі внутрішні сили на боротьбу з останніми своїми іспитами і не втратить нарешті своїх національно-політичних здобутків, які дала їй російська революція.

Збірник д. Шульгина присвячено пам'яті юнаків, що положили свої голови в бою з російськими більшовиками під Крутами. Високе патріотичне почуття, яким перейнято статті автора роблять з його книжки достойний вінок на могилу цих борців за волю і державність України.

П. Стебницький.

817 Чого нас українці нацапи-большовики прозвали буржуями? *Написав О. Піль-ч.* (Настольна книжка для козаків та селян українців). Ст. 15. Ціна 150 шаг. Видавництво, рік і місце видання не зазначено.

Не знати чого ця книжка повинна бути настольною книгою для козаків та селян українців. Краще будемо знати її більш відповідним іменням—агітаційною брошуркою й з цього боку будемо її розглядати.

На 15 сторінках в катехизично-навчальній формі автор доводить читачеві, що „нацапи-боль-

шовики" називають українців „буржуями“ через те тільки, що українці менш зєдачі, що українці менш похабні, що українці статечні та дбайливі люди й т. д., одно слово, вихваляє українців, а „кацапів-большовиків“ лає. Торкаючись питання, що уявляє собою російський соціалізм, автор безапеляційно вирішує, що російський соціалізм є „провокація“ та „імперіялізм“.

Цікавим в цій книжечці можна рахувати тільки невеличкі статистичні висновки відносно суми податків, які брала з України царська Росія й тої частини з цих податків, яка поверталася на Україну. Але й тут нічого нового нема, а в газетах подібних статистичних висновків за останні часи подавалося далеко більше.

Коли б ще мова книжки була більш пристойною й поважною, то можна було б сподіватися, що книжка знайде дорогу до серця читача-селянина, але часте вживання одної лайки відіб'є у всякого читача охоту рекомендувати цю книжку комусь другому, і доля її, незалежно від політичних обставин, може бути одна: лежати на полицях та збирати на собі порох та павутиння.

І. Новак.

III. Красне письменство.

818 *Марко Вовчок. Народні оповідання. Козочка. Два сини.* Просвітно видавниче Т-во „Рідне Слово“. Біла на Підляшшу, 1918. Стор. 32. Ц. не визначено.

В далекому закутку землі української вийшла ота маленька книжечка, якої заголовок подано вище. Мабуть не випадково ці оповідання Вовчка видруковано у Білій р. 1918. Український народ добре знає це величезне місто, котре служило місцем заслання всіх, хто не бажаний був гетьманському урядові в наших селах. Ця невеличка книжечка, може, і була призначена для втіхи і розваги тих, що не по своїй волі опинилися в Білій. Але коли ми й помиляємось, що до мети видання, то вибір оповідань повинні визнати влучним. Своєю високо-художньою формою, чудовим викладом і незрівняною мовою оповідання ці будили національну свідомість, вони підносили українську національну культуру в її кращих формах—формах справжнього мистецтва.

А своєю визвольною тенденцією гарячим співчуттям до бездольного і пригнобленого люду нашого оповіданнячка ці стояли в повній гармонії з настроями невільників Білої і будили в них енергію боротьби за кращу долю, підтримували в них непохитну віру в перемогу правди і волі, в конечну потребу такої перемоги. Таке-ж значіння мають ці оповідання і для постійних мешканців Підляшшя, яке також відчуває потребу національного і соціального визволення.

Щирий смуток проймає кожен рядок обох оповідань. Але сльози автора, як казав Герцен—„не наповняють душу однимъ безвыходнымъ, поѣдающимъ горемъ,—а дрозжать, какъ утрення роса на сломанныхъ и истощенныхъ цвѣтахъ, ихъ не воскресятъ онѣ,—по другимъ возвѣщаютъ горе!“

До книжечки додано і коротеньку передмову, в якій подано біографічні відомости про автора і маленька характер стика його творів. На жаль, в цій передмові є досить фактичних помилок, і сумнівних тверджень. Рік народження Марії Маркович (1830) поданий невірно, треба 1834. Перші твори її вийшли в світ не в 1858 р., а 1857. Невірно зазначено, що „по смерті чоловіка Марковичка довго жила за кордоном“. Навпаки за кордоном вона жила до смерті чоловіка (з 1859 по 1867 р.), а після його смерті швидко повернулася. Не відповідає дійсності фраза, що М. М. „виховання одержала в московських школах, в інституті“. Вчилася вона в Харькові, в приватному пансіоні.

Оповідання Марка Вовчка за час революції вийшли не лише у Білій. Вони з'являлись в багатьох інших містах (як Полтава, Львів та инш.). Видко, що у виданні творів одного з кращих наших письменників відчувається пильна потреба. І це не дивно. Твори Марка Вовчка завше притягали до себе увагу читачів. Вони видавалися в різні часи і в різних умовах життя,—і завше знаходили шлях до читача, як інтелігентного, так і з народу. Можна тільки дивуватися, як це сталося так, що протягом двох років революції, двох років українського революційного визвольного руху, оповідання Марка Вовчка в своїй цілості ще не знайшли собі видавця¹⁾. А твори Марка Вовчка так гармонують з сучасним настроєм українського народу. Часи першого видання „Народніх оповідань“ такі подібні до сучасности. І тоді і тепер—йшла боротьба за національне і соціальне визволення українського народу.

І тоді, і тепер „Нар. опов.“, що виступають з голосом правди за слабих і беззахистних, знайдуть широкий відгук в серцях читачів.

Непохитною вірою в неминучість перемоги правди і справедливости над долею і лихом, світла і волі над темнотою і неволею—„Нар. оп.“ М. Вовчка можуть зроби-

¹⁾ Кажу про Наддніпрянську Україну. У Львові р. 1918 почалося повне видання і вийшов вже перший том.

ти більше, ніж десятки тисяч відозв з палкими закличками і лозунгами.

Настав час дати приступне і повне видання творів Марка Вовчка!

Український народ, як один з двох синів Вовчкового оповідання ще „не жив на світі, тільки збирався жити!“ В сучасну хвилину Україна виходить на шлях державного життя, в якому перше місце належить нашому селянству. Дайте ж в його руки видання творів одного з найкращих наших письменників народніх, що з таким теплим чуттям, з такою сердешністю і любов'ю підходив до народу, його горя і радощів, що з таким великим знанням малював душу народню, ніжні почування серця і холодні міркування розуму!

А ще більша потреба видати твори Марка Вовчка для школи. Дітей нині вчать української мови і українською мовою, але для гарного читання дають мало. Адже ж усім відомо, що по книгозбірнях наших шкіл, особливо сільських, українську книжку вже давно виметено циркулярами „доброго старого часу“! І заповнити тепер пусті полиці майже немає чим.

Ми знаємо, що приватнім видавництвам, може, трудно в сучасний момент задовольнити всі вимоги нашого культурного життя. На поміч повинна прийти держава. Але ж і приватні видавництва можуть спільними силами виконати хоч певну частку роботи. Справа не жде!

Треба видавництвам нашим порозумітись, виготовити певний план праці і негайно р-зпочати широку роботу видання книжок для українських шкільних бібліотек.

В. Бойко.

819 *Д-р Андрій Чайковський. Олюнька, оповідання з життя холощкової шляхти. 2-ге видання. В-во „Укр. Вид. Спілка“. 1918. Львів. Стор.267. Ціна 6 карб.*

Переглядаючи „Олюньку“, рядовий читач зо здивованням, а історик української літератури з заінтересованням поставлять перед собою однакове питання: коли ж це оповідання писалось? І питання це, на наш погляд, цілком зрозуміле і вчасне. „Олюнька“, як літературний твір, з анахронізмом для наших часів такої штудерної, рафінованої форми, такої тонкої, артистичної стилістики.

Автор поставив дату — 1895 року. Але й для того часу вона була вже застара. І для кінця XIX віку вона, певне, здавала ь повістю наших дідів. Трудно уявити, що в

той час, коли в літературі Російської України змінювалось вже третє покоління белетристів: після Квітки-Основ'яненка, Марка Вовчка були Свідницький, Печуй-Левицький, Панас Мирний і їх змінюли такі художники і майстри слова, як Мих. Коцюбинський, Кримський і інші. А в Австрійській Україні вже виступила Ольга Кобилянська, давно писав Ів. Франко. Коли у світовій літературі встигли вже змінитись кілька шкіл і літературних напрямків: романтизм натуралізм і знову, як реакція останньому, символізм і ново-романтизм — в глухій закутку Європи, у Галичині, з'являється твір, котрий не носить на собі жадних впливів і свідоцтв знайомства зо світовою літературою.

Для історика і літературного критика — це інтересне з'явище. І в поясненні того виникає дві думки: або автор навмисне затуляв вуха на все, що діялось навкруги і ніколи нічого літературного не читав, не чув і не хотів чути, крім оповідань старих людей, що так тихо і безпретенціозно оповідаються в тихі зимові вечорі в родиннім колі, або, що письменство кожного народу, чи територіяльно-замкнутої частини народу, повинно перейти певний еволюційний шлях і т) починаючи обовязково з альфи. При належності цих двох відстав в даннім випадку, можна з'ясувати собі появ такого передчасно-застарілого літературного твору, яким є по своїй формі „Олюнька“ д-ра А. Чайківського.

Не відриваючи „Олюньку“, як літературний твір, від часу її творення, це б то беручи його в історичній перспективі, ми все-таки мусимо відмовити йому в праві зватися художнім твором. Ще В. Белінський, основоположник т. зв. публіцистичної методи в літературній критиці, примушений був ділити літературні твори на художні і не художні в суворому розумінні цього слова, але „белетристичні“. До відділу цих останніх він зачисляв ті твори, в яких головну ролю відігравала думка, а образи, форма її, в яких вона виливалась, були річчю другорядною.

Ми охоче користуємось з цього критерія в даннім разі і саме тому, що „Олюнька“ по за своєю старовинною і навіть не літературною формою, все-таки дає певну приємність читачеві своїм змістом, своєю фавулою, а головне своєю безпретензійністю. В окремих сценах, розділах немає нічого робленого, не натурального. Так просто і наївно оповідають прості люди про пережите, про буденне, про старовину. І кожна окрема подія цікавить читача, ситуація фактів

вабить і інтригує його, а сцени горя, нещастя, а рівно-ж і щастя та радості впливають на просте чуття співучастя до героїні повісті і по бік неї розкладають симпатію та антипатію до приятелів та ворогів її. І цей об'єктивізм в окремих сценах, але якийсь теплий об'єктивізм, бо плине з душі автора без наміру і приказу, покриває примітивність і не оригінальність будови цілого твору і окремих характерів та все таки приємно хвилює читача і вор шить думку.

Але цікаві і змістовні сцени і епізоди не дали в сумі цікавого і вдалого літературного твору. Автор—не художник і тому мислить він не образами й пише він не характери, не живих людей, а манекенів по певному завданню. Коли одні й ті-ж особи фігурують в цілому ряді сцен і подій, то вони не вимальовуються, не викристалізуються перед читачем, а наче повертаються перед ним то одним боком, то другим, але завжди під одною етикеткою психологічною чи моральною: скупий, добрий, безхарактерний та инчими. Всі вони такі простолінійні, односторонні, наче пофарбовані, а головне завжди однакові, незмінні, наче витесані з дерева. Сама героїня Олюнька — це просто абстракція, це не людина, а ходяча доброта, незлобність і вічне прощення всіх і вся...

Ціле оповідання видається нам просто хронікою села Пишнівець другої половини XIX століття, події котрого записувались в звязку з родинною історією Олюньки, а тому то так слабе воно з боку архітектоники. І дарма автор зазначив, що це є повість з життя ходоцької шляхти — нічого особливо характерного для неї тут немає і не дають того навіть підкреслення автора шляхецького гонору, чи амбіції та иншого.

При такій незначній літературній вартості „Олюньки“ виникає питання — чому вона перевидана в наш час, тоді як инчі твори видавничої бібліотеки „Спілки“, безперечно більш потрібні і коштовні по своєму змістові, не дочекаються своєї черги. Стефаник, Драгоманів, Кобилянська, і багато инших авторів, ідеї творів яких так необхідні в процесі сучасної боротьби і творчості українства, застаються чужими і недосяжними загалові, а инче заповнює книжні ринки. Чи не занадто велика розкіш для нас мати „Олюньку“ і їй подібне в другому виданню в цей час?...

П. Богацький.

820 Всесвітня Бібліотека № 14. *Володимир Короленко*. — Без язика (оповідання). Авторизований переклад *Петра Дятлова*, Львів. 1918. Стор. 173, ц. 3 корони.

Серйозно й з любов'ю видано цю хорошу книгу: надруковано на доброму папері, чітким шрифтом, оздоблено портретом автора і прекрасною вступною статтюю Володимира Дорошенка. В цій статті В. Дорошенко дає короткий життєвий визначного письменника що, будучи походженням українець, не зміг прикласти свого таланту на ріднім полі, а пішов тудь, де легше було знайти широкі кола читачів, широку популярність. Автор передмови звертає свою увагу на цю явищі й з сумом зазначає, що Короленко зовсім і назавжди відбився від рідного ґрунту і „навіть переселившись у Полтаву, не став ближче до українського руху, а все стояв від нього осторонь, ніби чужий чоловік“. Стоїть він і досі, додамо від себе, так само обіч і певне ніколи не вернеться до свого національного берега.

Але, як великий талант, мистецьке перо якого так чудово малювало й український побут та природу, — він належить всім народам світа, а нам з більшим правом, як кому иншому. І шляхом перекладів його творів, як творів М. Гоголя і Г. Мачтета, М. Потапенка та инших з сумної причини „російських“ письменників українська література повертає собі розгублені по сусідах власні цінності.

Майже всю художню творчість В. Короленка перекладено вже на нашу мову, маємо тепер і чудову, всім звану, повість „Без язика“ в перекладі Петра Дятлова, який прекрасно справився з поставленим собі завданням. Повість читається легко і читач забуває, що він має перед собою не оригінальний твір, а тільки добрий переклад.

В. Старий.

821 „Багданів синюк“. Історичне оповідання з козацьких часів. На основі роману *О. Рогової*. Накладом видав „Серп і Молот“. К. 1918. Стор. 24. Ц. 80 коп.

Романові *О. Рогової* „Синюк гетьмана“ пощастило на Україні: маємо вже другу перерібку його (раніше цей роман вийшов українською мовою під назвою „Теміш Хмельниченко“).

Оповідання, що лежить перед нами, є великим скороченням роману і не можна сказати, що дуже вдалим. Великого вражіння воно не справляє і захоплення у читача не викликає. Але серед нашої нечисленної історичної дитячої белетристики все

ж могло б зайняти певне місце, коли б... коли б не мова, якою його складено. Сила так званих „галицизмів“, не тільки в лексичі, а що гірше — в зворотах мови ставить нашій дитині великі труднощі при читанні. Читати оповідання — це весь час змагатися з його мовою, дошукуватися змісту окремих речень, дошукуватися змісту окремих слів. Дитина мусить обкласти себе чотирма томами словника Грішченкового (Дубровський не допоможе!) і раз-у-раз зазирає до їх. Як зрозуміє вона без словника: „з кутасом на рамени“, „відтак“, „ладували“, „захланний на зиск“, „приречи“ „заманювали підступом“ (хитрощами), „що сталося з її сестринком“ і т. и. В цей час, коли наші діти в масі тільки-но перші кроки роблять в знайомстві з мовою, коли заховати чистоту мови — це значить утворити міцний ґрунт для її найкращого розвитку в майбутності — невористо, коли не сказати шкодливо, давати до рук дитині книжку, де раз-у-раз ви потрапите на такі вирази: „попри нього“, „час тобі ще! перше на Дніпрові пороги надивися“, „тут було кількох жидів“, „або-ж (хіба), діду, порів боюся?“, „між грубою а стіною“, „сидів у призначеній для себе кімнаті“, „почухався в голову“, „Тиміш розповів докладно все, з кінця по порядку“, і т. ин.

І з боку правопису: „блище“ „атаман“, і „отаман“, „в низ“, „булаб“ і „була б“, „Богданови“ (дав. відм.), „Янкля“, „за малий куток“, „фляшка“, „не вдержався“, „деж“, „хотьби“. Минаємо вже звичайний тепер мачок з друкарських помилок та деякі русизми („скучно“).

Не хочемо сказати, що твори галичан-письменників не повинні йти до рук нашим дітям; але видані вони повинні бути, звичайно, під найпильнішим доглядом редактора: коли й не виправленими з боку мови, то з належними поясненнями. Та чи виходить же з того, що й в оповіданнях, які пишуться виключно для наших дітей, треба накопичувати галицьких виразів й зворотів мови та додавати до їх низку пояснень і тлумачень (в данному оповіданні й цього немає).

Книжку „Богданів синок“ вважаємо можливим давати для читання лише дітям, що не менш 4 — 5 років вчать рідної мови. А від вид-ва, що оголосило до видання ще кілька історичних оповідань, попрохасмо давати дитячі книжки в більш приступній для наших дітей мові.

Ф. Гавриш.

IV. Педагогіка і школа.

822 П. Антонович. Педагогічні нариси. Виховання дітей у школах захистках. Житомир. 1918. Стор. 31. Ціна 1 карб.

Бувші, так звані „пріюти для дітей сиріт“ були чи не найтемнішою сторінкою російського громадського життя, бо вони дійсно „виховували“ і випускали з своїх стін цілком здеморалізованих підлітків, які згодом природно поповняли кадри злочинців. Велика війна, що викинула з власних родин на широкий Світ Божий міліони малих сиріт, зробила, як і во всьому, великий здвиг в справі виховання дітей в захистках. Ними зацікавились: одні — йдучи за модою, другі-ж дійсно глибоко перейнялися великим горем цих нещасних дітей-сиріт. До таких глибоко перейнятих думкою про долю „малих цих“, можна думати, належить і автор брошури, що лежить перед нами. Автор називає свою роботу підручником, в якому популяризуються наукові данні педагогіки. Гарний бік цього підручника в тому, що він не має властивої підручникам сухости; скоріще, це проста популярна брошура, що трактує відомі всякому досвідченому педагогові педагогічні істини, але написана вона в такому широкому тоні і з такою вдумливістю, що все це „відоме“ прочитується знов з інтересом. Дев'ять її розділів виявляють намір автора нагадати кожному вихователю про те, що в його руках передовсім діти-сироти, через те їм необхідно дати в захистку все те, без чого доля, віднімаючи у них родину, залишила їх на все життя.

Зовнішній вигляд брошури має на собі прикмети провінціального видання, хоч з приємністю треба зазначити відсутність коректурних помилок. Ціна зовсім приступна. Можна сміливо поради кожному починаючому практику виховання дітей в захистку придбати її дійсно, як підручник.

М. Ішуніна.

823 С. Русова. Методика початкової географії. Київ. 1918 р. Видавництво „Українська Школа“. № 8. Стор. 32. Ціна 50 коп.

Маленька книжечка в один аркуш не може, звичайно, охопити всі питання методики хоча-б і початкової географії; але многолітня педагогічна праця допомогла авторові дати ясно написаний короткий нарис по методиці початкової географії, присвячений, на наш погляд, головним чином учителям та учителькам початкових шкіл.

Автор виходить з основних завдань сучасної методики та педагогіки — „так розвинути органи зовнішнього почуття і органи духовного життя дитини, щоб вона могла по змозі глибоко і правдиво розуміти усі з'явища свого оточення і вміла вільною самодіяльною волею розв'язувати ріжноманітні завдання свого життя“ (Половцев)—і яскраво доводить, що географія з педагогічного боку є дуже бажана наука в усіх школах, починаючи з початкової і кінчаючи вищою. Географія дає не загальні закони залежності тих чи інших з'явищ біологічних і фізичних, а детальні до кожної місцевості і ставить її в зв'язок з другими не тільки біологічними, але соціальними з'явищами. Через те вона будується на законах природознавства, але дає і свої певні, які вже еднають з'явища природні з напрямом життя людського.

В основу початкового курсу географії автор кладе так зване „одчизнознавство“—ознайомлення дитини зо всім, що тичеться до рідного краю, до більш-менш знайомої дитині місцевості, на якій їй легше орієнтувати нові географічні освітлення знайомих з'явищ природи, уявити всі головні основи географії — закони її з'явищ, роль людини серед географічних умов місцевості, аби вже потім перейти до географічних описів землі—спочатку України, а далі й інших країн і народів.

Це ще не географія, як наука; це ще зв'язок нових знаннів з тими, які учні не-свідомо принесли з собою до школи; це тільки ґрунт природознавства, на якому вже потім будуватимуться стіни географічної науки. І автор дає багато перевірених життям практичних вказівок, як найкраще упорядкувати той ґрунт шляхом самостійних активних спостережень дітьми всяких географічних реальностей—фактів і з'явищ коло себе — та складання цілком свідомих уявлень про все те оточення природне, серед якого діти живуть, доовненого пояснюючими бесідами з учителями та поширеного екскурсіями і прогулянками до тих чи інших місцевостей, разом з читанням відповідних книжечок і гарних літературних, поетичних уривків з наших письменників.

Автор веде дитину крок за кроком від фізично-географічних і астрономічних досвідів, які переводяться методом безпосередніх дитячих спостережень, до елементарних досвідів антропогеографічних і деяких питань економічного і громадського життя, завжди йдучи шляхом свідомого до-

сліду своєї місцевості та простеньких інституцій громадського (селянського) життя.

Автор рішучо застерігає учителів ставитися на ґрунт заучування по підручнику готових термінів або назв і закликає їх не шкодувати часу на позашкільну працю, не ставлячись до неї як до марно прогайованого часу. Він гаряче рекомендує вживання метода практичних вправ, які при всякому навчанні мають велику силу для виховання учня і для його розвитку розумового, та метод екскурсій—цей найкращий фактор пробудження цікавості до навчання. Автор подає пораду, як найбільш раціонально використати всі ці методи, й можна бути певним, що коли б навчання початкової географії провадилося всіми учителями згідно вказівок автора, то така початкова географія, по змозі збудована на власному досліді і спостереженнях дитини, давала б чудовий розвиток самосвідомості, викликала б роботу дитячої думки та не в якому разі вже не була б ані нудним підбором назв, а-ні нагромадженням з'явищ.

Згідно з останнім словом західно-європейської та американської методики географії, автор гаряче рекомендує вживати, щоб навчити дітей читати географічні мапи, так звані „мензули“, цеб-то мапи, на які нанесено всю рідну місцевість з усіма її деталями. Наприкінці автор дає докладний програм початкового курсу географії, розрахованого на два роки навчання по дві години на тиждень (курс початкової школи чи I і II класу нової єдиної школи на Україні). В коротеньких рисах автор дає програм і курсу III—VI класу.

Трохи несподіваним було для нас читати на стор. 22 цитату з відомого німецького географа Гетнера не по-німецьки і не по-українськи, а по російськи і це в той час, як російських педагогів п. Половцева та п. Політаєву автор цитує по-українськи. Між иншим, на нашу думку, слід було б зазначити назву відповідних творів Політаєвої та Половцева („Основи методики естествознанія“), та нагадати про ясніше ніж у Гетнера формулювання завдань географії, яке дає в своїм талановитім творі — „Traité de géographie physique, Paris 1913“ — французський професор De-Martonn, а також і про російське видання: „Новыя идеи въ географіи“.

Проф. В. Дублянський.

824 П. Басараб. Задачник до початкового курсу арифметики. Перша частина. Під редакцією математичної комісії Товариства Шкільної Освіти. Київ. 1918 р. Ст. 127. Ц. 3 карб.

В цьому задачнику містяться задачі і приклади на всі числа першої сотні, тому він повинен служити для першого і другого року навчання в початкових школах. Автор починає задачник вправами на лічбу в межах першого десятку, користуючись при цьому числовими фігурами, але не квадративими, які в даному разі визнаються найкращими. Всі ті вправи, які подає тут автор, не дають дітям належного поняття про кожне число першого десятку. Після вправ на лічбу йдуть задачі і приклади на додавання і віднімання в межах першого десятку, з вправами між ними на вивод табличного складання і віднімання, які провадяться тільки на kwasолинах. Краще б було брати для цього різні предмети, а не самі лише kwasолиники. Після задач на складання і віднімання діти знайомляться з цифрами; далі йдуть приклади на додавання і віднімання, до яких додаються задачі; ще далі— задачі і вправи на множення і ділення, де дається дітям також поняття про $1\frac{1}{2}$, $1\frac{1}{3}$, $1\frac{1}{4}$, $1\frac{1}{5}$. Таким робом цифри вводяться автором після того, як діти навчаться додавати й віднімати тоді, як згідно з загальним правилом методики, з ним треба знайомити після того, як діти пройдуть всі дії, в межах першого десятку. Кінчаються вправи першого ступня задачами на всі дії, при чому поперед їх автор дає де-кілька простих задач, з яких може бути зложена одна складова задача, щоб-то знайомити з формуванням складних задач з простих, але не доводить цієї справи до кінця, бо не вимагає від дітей, щоб вони з даних простих задач зробили одну складну.

Далі в задачнику П. Басараба йдуть задачі і другі вправи з числами другого ступня (перша сотня). Спочатку йде лічба десятками, потім— задачі і приклади з круглими десятками на кожну дію окремо і на всі дії, потім — лічба взагалі до ста, з вправами на складання чисел з десятків і одиниць, а також на розклад чисел на десятки й одиниці. Приклади і задачі на складання і віднімання починаються з числами до двадцяти, а після того з числами до ста. Далі йдуть задачі і приклади з числами до ста на множення і ділення. Числа для прикладів і задач для кожної дії беруться в тій послідовності, яка вимагається методикою. Але автор не дає підготовчих вправ, як зробити додаван-

ня і віднімання двохциферних, або двохциферних і одноциферних чисел, коли одиниць набирається більше десяти, — або як одняти від двохциферного числа одноциферне в тому разі, коли від'ємок більше, ніж одиниці зменшенности; також нема вказівок, як помножити або поділити двохциферне число на одноциферне. Даючи задачі на дві дії — складання та віднімання, автор вводить і такі, де треба знайти число більше, або менше даного на де-кілька одиниць і на шукання різниці двох чисел; також між задачами на множення та ділення є задачі на шукання числа більшого, або меншого від даного в кілька раз. Але автор не дає ніяких підготовчих для таких задач вправ. При задачах на ділення, автор знайомить дітей з $\frac{1}{8}$, $\frac{1}{6}$, $\frac{1}{3}$, а потім дає вправи на шукання частини і де-кількох частин даного числа і цілого по його частині. Наприкінці дається 99 задач на всі дії з числами першої сотні. Всього задачник містить задач і прикладів 1064. Для двох років навчання, здається мені, цього мало.

Крім сказаного, я повинен ще зазначити, що в задачнику П. Басараба не дається вправ на складання учнями задач з життя того кола, в якому учні обертаються з даними відповідними дійсності; нема вимог що-до вирішення задач різними способами, коли це можливо. Все це має велике значіння з огляду на зрозуміння задач дітьми і для розвинення в них власної творчости.

Зміст задач П. Басараба взагалі взято з селянського життя, тому задачник його повинно призначити для сільських дітей. До позитивних сторін його треба віднести: зміст і послідовність задач, добрий розклад арифметичного матеріялу, наочність (наглядність) якою автор зручно користується в деяких випадках, і те, що з задачами на кожну дію даються задачі і вправи з мірними числами.

М. Мукалов.

825 Н. Шульникова-Гушук. Задачник до систематичного курсу арифметики. Частина друга (дроби). Фінансовано Міністерством Народньої Освіти. Вид. „Т-ва Шкільної Освіти“. Київ. 1918 р. Стор. 115. Ціна 3 карб. 50 коп.

В цьому задачнику поперед даються вправи, як це зазначає сам автор в кінці книги,—приспособлені до того, що учні повинні б пройти в початковому курсі арифметики. Сюди входять: вправи на основне поняття про дріб; перетворення дробів та дії з ними в простіших випадках; множення

та ділення дробів на ціле число; ділення дробів з однаковими знаменателями; заміна цілого або мішаного числа дробом та вилучення цілого числа з дробу більшої одиниці; ділення цілого числа на ціле число в усіх випадках (дріб як частка). Всього дається тут 271 вправа, рахуючи задачі, приклади і різні питання. Звичайно як в підготовчому курсі арифметики все зазначене вроджено добре, то вправ, які дає д-ка Шульгиної-Іщук, доволі, але часто буває, що до систематичного курсу діти мало знайомі з простішими діями над дробом. З огляду на такі випадки, бажано дати більше прикладів. Після зазначених вправ в задачнику д-ки Шульгиної - Іщук йдуть задачі і приклади систематичного курсу дробів: подільність чисел, перетворення дробів та дії з ними в усіх випадках, кожна окремо, вправи на мірні дробові числа і задачі на всі чотири дії з простими дробами. Тут задачі і прикладів досить для того, щоб учні навчилися проробляти всі дії з дробами і у всіх випадках.

В другому розділі задачника даються задачі і приклади з десятковими дробами, починаючи з вправ на читання та писання таких дробів і далі на дії з ними. Після прикладів на перетворення звичайних дробів на десяткові та десяткових на звичайні даються задачі на всі дії з звичайними та десятковими дробами. Всього в другому розділі дається 296 задач і прикладів, тоді як на звичайні дробі їх 1110.

Задачі з огляду на свій зміст—життєві, але, на наш погляд, тут є одна хиба: нема задач з життя сем'ї учнів і взагалі того кола, до якого учні належать, з даними, які відповідали б дійсності; не звернено також уваги на вирішення задач різними способами, між задачами є доволі задач старих, подібних тим, які мають в других задачниках і довгий уже час переходять з одного задачника в другий. Наприклад про зустрічі, про кравців, про волозбори та труби до них і інші. Цифрові дані задач часто не можна признати відповідними дійсності. Так, в № 71-му говориться, що в одній кімнаті за один вечір вигорає $27/80$ пудів гасу (цеб-то $13\frac{1}{2}$ ф.), в № 120-му за хвилину хлопець проходить $3/52$ верстви, чеб-то в годину $5\frac{5}{8}$ вер., в № 149-му чоловік проходить за 3 хвилини 152 саж., чеб-то в годину 6 вер. Ціни в задачах беруться відповідні до цін теперішнього часу; так по задачі № 713 фунт хліба коштує 38 коп. по задачі № 668 аршин сукна коштує 64 карб., хоча по № 777-му ціна на сукно інша:

$9\frac{1}{6}$ карб. аршин. Через те що ціни тепер не тільки в різних містах не однакові, а навіть і в одному і тому ж місті раз-у-раз міняються, то чи не простіше було б держатися цін поєдних.

Звичайно, в кожному задачнику можна найти ті чи інші хиби, але не всі задачники мають таку вартість, дякуючи якій ними можна користуватись. Задачник д-ки Шульгиної-Іщук, не зважаючи на все зазначене нами, слід визнати кращим од багатьох, принятих нині в середніх школах російських задачників. Коли ж взяти на увагу задачники, українською мовою складені, то поки що тільки їм і можна користуватись в школі.

М. Мукалов.

V. Видання для дітей.

826 Розум та почування у живої тварі. Написав Б. Грінченко. Оповіданнячка про розум та почування у живої тварі. Попереказувала М. Загірня. З малюнками. Видання друге. Бібліотека „Молодість“ № 10. Вид-во „Поступ“. Київ, 1918 р. Ст. 160. Ціна—8 гр.

Розум та почування двох чулих людей сполучилися во єдино й виступили перед людьми з habeas corpus'ом живої тварі, вимагаючи від удосконаленої, „високої“ тварини людяного відношення до своїх „найменших“.

Незмінним рефреном кожного розділу книжечки суть слова Б. Грінченка: „...велику неправду робить той, хто мучить або без необхідної потреби вбиває живу тварину“.

Обидва автори будуються на тім, що „...треба завсігди пам'ятати, що тільки той має право віднімати життя, хто може його, — це життя,—давати“. Здається, просто, зрозуміло кожному, а ось—котрий уже рік розливається морями кров, та не якоїсь там комашки, а „найвищої“ істоти, обдарованої „богорівними“ почуваннями. Ллється, і краю немає...

Ми певні, що коли б звірі й інші тварини могли говорити нашою мовою, вони б склали свою сердечну подяку тим, хто виступив у їх оборону. А ми б приєднались до них.

Справді є за що дякувати—і цікавий зміст, і хороша мова, з відтінком слобідської говірки, од якої пахне степом, і гарно підібрані малюнки, досить доброго виконання.

Правда, мусимо де-що закинути автограм, особливо що-до термінології. Так, напр., ми ніколи не можемо погодитися з назвою „крячка“, це назва російська, а наша буде — „крячок“ (*Sterna*). Пригадаємо хоч таке місце з пісні:

„...летить *крячок*
та на сей бочок,
а за ним шуліка“.

І ця пташина ніяк не „підхожа до чайки“. Бо наша назва „чайка“ відповідає російському „чибису-пигалиць“ (*Vanellus*), а рос. „чайка“ (*Larus*) відповідає нашій „рибальці“. От-же крячок своїм виглядом дуже підходить до рибалки, а не до чайки.

Пишучи про пеликана, варт було-б згадати, що він у нас зветься ще й старою назвою „баба“, „бабич“.

Нарешті, ніяк не можемо погодитися з назвою „попуга“. У поляків цей птах зветься „papuga“, у німців — „papagei“ і тільки в росіян маємо „попугай“. А виходячи з тої думки, що ми, живучи ближче до „гнилої“ Європи, раніш за москалів мали честь спізнати дивних африканських птахів, то й не маємо ніякої рації величати її з московська, а повинні говорити й писати під європейців — „пануга“.

Є ще одне місце в книжці, на ст. 139, це оповідання, трохи фантастичне, — як „звіри докоряють“... Краще-б це оповідання викинути, як непевного змісту. Звичайно, п. М. Загірню не можна за нього обвинувачувати, бо переказала вона його з книги Роменса, а вже цей останній з уст якогось невідомого офіцера та ще, боронь Боже, може й мисливця. Джерело безумовно ніяке.

Коли ще додати, що на ст. 149 через коректурний недогляд погубилися слова, а через те страшенно затьмарився зміст, то це й усе, що можна закинути цьому звірячому *habeas corpus*’ові.

С. Паноціні.

827 С. Руданський. Вови, собана і кіт. Казка. Київ. Вид. Т-во „Вернигора“. 1918 р. ст. 15. Ц. 2 гривні.

Кожному, хто перегляне видану окремим виданням байку Руданського, кинеться в вічі сила помилок (30 помилок переважно в розділових знаках) на 15 сторінках, та ще й пропуск кількох рядків в самому тексті. Як це могло трапитися, цілком незрозуміло, бо Т-во передруковувало цю байку з цілком грамотного видання (досі всі видання Руданського виходили після доброї коректури).

Оздоблення книжки малюнками теж недбале і недотепне. Малюнок на обкладинці зовсім не підходить по ідеї до тексту, але крім того, коли дитина прочитає заголовок над цим малюнком, вона даремно шукатиме того вовка, що згідно з написом повинен стояти на кону коло kota та собаки, бо третя звіряча персона на кону має всі прикмети лиса.

Що-ж до малюнків в середині, — то деякі з них помилково розміщені зовсім не коло того тексту, який вони повинні ілюструвати.

Взагалі видання і своїм форматом і якимись грубими без жадної естетичної риски малюнками нагадує швидче оті зшитки дубочного видання з сілуєтами для розмальовування фарбами, аніж видання хоч і не кращого твору, але все таки твору нашого видатного письменника.

Зазначені хиби не можна виправдати тяжкими умовами сучасної друкарської справи, вони свідчать тільки про брак поважного відношення до завдання, брак смаку і відповідальности перед малими читачими.

М. Ішуніна.

228 *Едмондо де-Амічіс*. Шкільні товариші. Український переклад Олекси Діхтяря. Видання Т-во „Час“ у Києві. 1917 р. Стор. 245 in 16°. Ціна 3 карб. 80 коп.

Відомий на весь світ італійський письменник Едмондо де-Амічіс в своєму творі „Шкільні товариші“ змалював з властивим йому хистом життя вільної, демократичної, в найкращому значінні цього слова, італійської школи. Твір цей визнається за найкращий з усього написаного Едмондом де-Амічісом. І дійсно, постаті школярів зо всіма особистими рисами їх вдачі, з їх маленькими радощами та горем змалювано в цьому творі так мітецьки, що вони як живі встають перед очима читача. Не менш яскраво змалювано автором і образ учителя вільної італійської школи, що всю душу свою вкладає в справу навчання й виховання доручених йому дітей. Книжка ця відзначається ще й тим, що, як справедливо каже її перекладчик, всю її „пройнято теплою сердечністю, щирою любов’ю до всього кращого, що є в людській душі, і тому вона справляє на всіх, — дорослих і малих — величезне вражіння і розбуджує в них найкращі почуття людини“.

Переклад зроблено бездоганно. Видко, що перекладчик не тільки добре знає українську мову й вільно орудує нею, але й

щиро попрацював над своїм перекладом, бажаючи дати читачам книжку, написану щиро-народньою мовою.

Видано книжку, як на наші часи, теж дуже добре: хороший папір, чіткий шрифт, відсутність друкарських помилок — все це робить її придатною для бібліотек не тільки середніх, але й початкових шкіл.

О. Волошин.

829 *Х. Андерсен. Снігова Королева.* Вид. Т-во „Криниця“. Київ. 1918 р. Ст. 40. Ціна 2 карб.

„Снігова Королева“ належить до тих казок Андерсена, в яких найбільш яскраво виявляються властивості таланту цього оригінального письменника: інтересне комбінування казкових пригод, тонкий гумор, поетичний колорит і головне — глибока ідея, майстерно прибрана і захована, але яскрава для малого навіть читача. Цю добре перекладену і гарно ілюстровану книжку в виданні т-ва „Криниця“ можна б було зарахувати до цілком вдатних дитячих книжок, що рідко у нас трапляються, коли б не коректурні помилки та сірий поганенький папір, що так нечепурно виглядає з білої з стильовим малюнком обгортки. Помилки псують гарне враження від перекладу, сірий папір, як тло для малюнків, заважає їх виразности,—і то шкода, бо малюнки добре відповідають змістові і характеру казок. Ціна приступна.

М. Ішуніна.

VI. Популярно-наукові видання.

830 *Гр. Коваленко. Анатомія і фізіологія людини в популярнім огляді, з ілюстраціями.* Вид. кн. Є. Череповського. Київ. 1918 р. Ст. 130. Ц. 7 карб.

Минули, бодай на віки, часи, коли медичні книги для народу можна була українською мовою друкувати тільки в формі оповідань. А потреба в популярних виданнях, брошурах на укр. мові про різні недуги та інші медичні питання була велика і в ті часи. От і доводилось українським письменникам—популяризаторам надавати своїм працям штучні форми: не можна було надрукувати книгу „про дифтерію“, а треба було друкувати „Від чого вмерла Мелася“, про пранці доводилось писати оповідання „Клопіт у селі Білашівці“ і т. и.

Нині, коли спали пута з українського слова, коли по всіх галузях життя провадиться запружена і невпинна праця, закладаються підвалини української культури, справа видання медичних книг на україн-

ській мові не може залишитись в дотеперешнім стані.

Праця наших письменників - медиків зараз не повинна обмежуватись самими лише популярними брошурами для народу.

Школа всіх типів, поруч інших наук, також повинна дати своїм вихованцям систематичні знання з обсягу медицини: знання анатомії, фізіології та гігієни людини. Ці знання необхідні для кожного чоловіка, аби він міг свідомо ставитись до всіх проявів життя як в своєму організмі, так і навколо себе, ці знання допоможуть йому захищати своє здоров'я від різних шкідливих впливів і зберігати як найдовше свою здатність до праці.

Тому-то скрізь по школах заведено студіювання зазначених нами наукових дисциплін в розмірі відповідному загальному програмі цих шкіл. Але у нас на Україні, в бувшій російській школі, доля цих медичних дисциплін була сумна; завдяки загальному напрямку школи і застарілим методам навчання, вони ніколи не досягали своєї мети. В середній школі приваїли на медичні дисципліни (анатомія та гігієна) і вчителі і вихованці звикли дивитись, як на предмети „необовязкові“.

Нова українська школа, пориваючи зв'язок з старими традиціями російської школи, повинна і в справі навчання медичних дисциплін піти новим шляхом. В старій школі справа провадилась так, що ці дисципліни не викликали ніякого інтересу до себе з боку учнів. Щоб уникнути цього, поруч з умінням і бажанням педагога зацікавити своїх учнів повинно мати відповідні шкільні підручники по медицині. І от українська школа в цім відношенні опинилась в дуже скрутному становищі. Тоді, як для інших шкільних наук і раніш були все-таки деякі підручники, а останніми часами видання цих підручників розвинулось досить широко,—медичних шкільних книжок ми не бачимо майже ніяких. Тут можна зазначити одну тільки таку книгу лік М. Левицького: Лікарський порадник (Епідеміологія — або наука про пошести). Ця книга, видана ще в 1913 році, становить дуже цінний вклад до нашої медичної літератури, але вона обмежується невеликою і спеціальною частиною медицини — епідеміологією і, яко шкільний підручник, в цілому придатна тільки для фельшерських шкіл.

Справа видання підручників на українській мові для медичних шкіл (вищої і нижчої) має зараз надзвичайно велике зна-

чиння. Та ця справа дуже складна і потребує окремого, ґрунтовного обміркування. Мусимо тільки зазначити, що досі в цій справі майже нічого не зроблено; принаймні в літературі не бачимо наслідків праці в цім напрямі наших діячів українських медичних шкіл.

Що-до шкіл загально-освітніх, то підручників на українській мові по медичним дисциплінам досі не було зовсім. Першим таким підручником є видана в кінці 1918 року книгарнею С. Череповського у Києві „Анатомія і фізіологія людини, в популярнім огляді“ Гр. Коваленка.

Автор призначає свою працю „для старших класів середньої школи, для самоосвіти, для учителів початкових шкіл,— для таких читачів, що вже знають хоч елементарну фізику і в певній мірі вже мають загальну початкову освіту“.

Відповідно цьому, завдання книги—не тільки подати певні відомості з анатомії та фізіології людини, але, з'ясувавши всю вагу і значіння цих відомостей, зацікавити ними читача. І д. Коваленко в значній мірі досягнув цього, його книга в цілому відповідає зазначеній меті: читається вона легко, з цікавістю і викликає інтерес до тих чи інших питань з анатомії, особливо фізіології; разом з цим і зміст її цілком відповідає сучасному стану науки медицини.

Треба тільки зауважити, що автор, маючи на увазі певні інтереси самоосвіти, в деяких місцях книги дає перевагу трактуванню таких питань, які не мають безпосереднього значіння для завдань загально-освітньої школи, що має дати елементарні знання і розуміння, в даннім разі анатомії і фізіології людини. І це робить автор, так мовити, за кошт других, більш потрібних для загальної освіти, частин книги.

Наприклад, частина десята—„мозок і нерви“ — складена, порівнюючи з другими частинами, дуже широко і з зайвими в певній мірі подробицями.

В викладанню відомостей про функції окремих частин нервової системи помічається розтягненість, а иноді й повторювання. В цілому частина про мозок і нерви займає 25 сторінок (83—108) книги, тоді як іншим системам органів уділено мало місця; мускули — 4 ст., поживний апарат — 12 ст. і т. п.

Що-до цих останніх систем органів людського тіла, трактування яких в школі, на нашу думку, має першорядне значіння,

треба зазначити, що д. Коваленко в деяких місцях подав про них відомості не досить повні і докладні.

Так, в загальних відомостях про м'язи ми не знаходимо нічого про їх фізичні ознаки, також зовсім мало з'ясовані взаємні відносини межі м'язами та кістями тіла та фізично-технічні підвалини рухів окремих частин тіла. Не може задовольнити школу і надзвичайно коротке та стисле перелічення м'язів частин тіла.

Трактуванню про поживний апарат одведено також не багато місця: немає докладного загального огляду процесу стравлення, мало з'ясовані анатомічні підвалини рухів стравних органів, зовсім не згадується про кишку дванадцятку і т. и.

В частині про кістяк тіла дуже вже стисло і в загальних рисах розказано про сугласти та зв'язки, але немає добре обґрунтованих відомостей про характер і техніку рухів окремих частин кістяка.

Про окремі місця „Анатомії і фізіології людини“ треба зауважити, що там необхідні деякі доповнення для більш детального освітлення питання.

Так, в відділі про мікробів автор нічого не згадує про поживу для мікробів (10 ст.), при огляді кістяка не наведено прикладів коротких кісток (22 ст.), не досить з'ясовано спосіб живлення костей (22 ст.), не пояснено, які саме мікроби в кишках допомагають процесу стравлення (53 ст.).

Деякі окремі вирази ми вважаємо невдалими: „мікробами звуться *мікроскопічні* однокліточні *організми*“ (10 стор.), „у *маленької* дитини увесь кістяк *буває* *попереду* хрящовим“ (24 ст.), „*тратиться* матерія“ (42 ст.), „люди в *культурі*“ (45 ст.), „*вживає* поживу“ (69 ст.), „як *іти* *знизу* *вгору*“ (70 ст.), „*лінза... наповнена* в середині прозорими клітинками епітелія“ (114 ст.) і т. и. Такі вирази, як: „*ослаблені* *культури*“ (61 ст.), „*прессія* рівна 150 — 200 міліметрам *живого* *срібла*“ (65 ст.), „*залежить* власне від *вібрацій* *воздуха*“ (71 ст.) та ин., потребують пояснення.

Що до української медичної термінології в „Анатомії і фізіології людини“ Гр. Коваленка, то треба перш за все визнати, що у нас взагалі ще немає сталої термінології. Але не можна сказати, щоб д. Коваленко в своїй праці цілком і широко використав весь відомий в літературі термінологічний матеріал (Укр. Медичні Вісти ч. 8, 11 за 1918 р.). Мало ми бачимо в його книзі тих медичних термінів, якими

вже давно користуються в своїх наукових працях українські вчені — медики та природознавці (Збірники Секцій Наукових Товариств ім. Шевченка в Львові і Києві). Також хотіли б ми звернути увагу д. Коваленка і на інші, крім наукових, видання по медицині в Галичині — оригінальні і перекладні. Правда, не можна заперечувати, що мова галицьких наукових, зокрема медичних, видань для нас, українців з Наддніпрянської України, є в значній мірі чужою, мало зрозумілою широким колам народу. З огляду на це безумовно всі укр. медичні терміни для нас, вихованців російської школи, будуть ще довго здаватись новими, штучними. Треба, аби ці терміни стали відомі широким колам народним, ввійшли б в народню мову для звичайного щоденного вжитку; через те, можливо, вони відбудуть на собі деякі зміни відповідно характеру живої народньої мови.

Д. Гр. Коваленко замість того надто тримається російських та латинських термінів, уникаючи перероблення термінів на український лад. Вживає він: мускули, кислород, слизиста та ин. замість м'язи, кисень або kwasень, слизна та ин. А такі терміни, як: шейная, боясничная части позвоночника, лобная кость, дїяфрагма, брюшина, круг кровообращенія та багато інших треба вже обовязково замінити суто українськими термінами. Коли б автор уважав, що це буде шкодити зрозумілості викладу, то поруч з українськими термінами можна зазначати російські чи латинські терміни; але основними термінами мусять бути терміни українські; це буде привчати до них читачів та учнів.

З усім тим ми повинні визнати книгу д. Гр. Коваленка дуже цінним почином в справі видання шкільних підручників по медицині. Вона має одну рису, що зустрічається не так часто: це надзвичайно вдале що-до популярності, ясне і зрозуміле викладання наукових відомостей. Такі частини книги, як про кров і лімфу, про органи почування та ин. можна лічити зразковими, цілком відповідаючими як завданням школи, так і завданням поширення медичних відомостей серед ширших кол суспільства.

Книгу видано старанно, текст ілюстрований дуже гарними малюнками.

Ця книга Гр. Коваленка дає нам певну надію на можливість полагождення справи за браком українських шкільних підручників по медицині, що так гостро зараз відчувається.

Маємо певність, що й інші наші письменники — медики стануть до тієї ж праці,

такої необхідної в часи будування української школи.

Лікарь М. Кудрицький.

831 Про небо. Популярна астрономія. За Флямаріоном розказав С. Черкасенко. В двох частинах. З малюнками. Видання друге. Видавниче Т-во „Сіяч“. № 38. Черкаси, 1918 р. Ст. 83. Ціна 1 карб. 30 коп.

Звичайно, було б далеко приємніше мати просто доладний переклад астрономії К. Фламариона, ніж скорочений конспект чи переказ, зроблений навіть рукою досвідченого филолога, який володіє живим, барвистим пером.

На жаль, маємо тільки переказ, написаний похапцем і необроблений належно, не дивлячись на друге його видання.

Книжка, помічена 1918 р., може нагнати на вражливого читача „грусть и тоску безисходную“, коли він дочитається до того, що велика комета Галлея „повинна знов вернутись до нас року 1911“ (?). Виходить, що всіх небезпек, які переживаємо, ще долучається сподівання приходу цієї небезпечної гості.

Рятуймо поступ! Любімо книжку, не допускаймо такого неохайного відношення до неї, яке бачимо в цій популярній астрономії.

Будемо також пам'ятати, що малюнки мусять бути погоджені з текстом, чого не бачимо в п. Черкасенка. Тут є малюнки без належного пояснення — напр., мал. 41 або 12 (звідки читач має довідатися про слова „перігелій“ або „апогелій“, коли перекажчик, як асирійський жрець, поклав на свої уста „печатъ молчанія“?), або малюнки зовсім непрокореговані (мал. 33 — „мал. планети“, мал. 27 — квадрат, в тексті — квартира і т. д.)

На ст. 76 п. Черкасенко пообіцяв показати „Чумацький шлях“, але ж малюнки 44—47, на які він посилається, не дають ніякого поняття про той „шлях“.

Також зле, що немає загальної мапи зоряного неба з контуровими рисунками сузір'я, на підставі яких читач міг би зрозуміти, через що повстали такі назви, як „Великий Віз“, „Борона“, „Лебідь“ і т. инше.

Можна ще багато дечого закинути перекажчикові популярної астрономії, але... обмежимося і цим, бо иншої книжки з обсягу астрономії немає, а ця все-ж таки нічого неправдивого не подає.

С. Паночіні.

VII. Інформаційні видання.

832 Термінологічний Збірник Міністерства Шляхів. Виходить неперіодично у Києві. Ч. 1. Видання офіційне. 15 жовтня 1918 року. Київ. Стор. 64, 8^о, ціна 5 гривень.

Найактивнішим в своїй українізаторській діяльності за весь час української державності було Міністерство Шляхів, — воно навіть за гетьмана Скоропадського уперто провадило свою лінію, котру в принципі, виключаючи деталі й ексцеси українізації, треба прийняти нашому громадянству з задоволенням. Ясно бо, що на залізницях, цих артеріях народнього господарства, повинні поруч внутрішніх панувати й зовнішні українські форми. Цею основною думкою треба пояснити й той настрій, в яким Термінологічна Комісія Міністерства Шляхів провадила свою роботу, настрій, що свого часу виявлявся в якійсь первозності комісії що-до уваг, які роблено було в пресі з приводу невдалих термінів, та виявляється і тут, в цьому збірникові, в цілком патетичній передмові про нашу мову, культуру, Валусєвих і т. п.

Перший термінологічний збірник складається з таких розділів: 1. Від редакції. 2. Накази, що дотичать до термінологічної справи. 3. Назви станцій, зупинок та розминок Лівобережної залізниці. 4. Назви станцій, зупинок і розминок Правобережної залізниці. 5. Назви станцій, зупинок і розминок Подільської залізниці. 6. Список скорочених телеграфних адрес залізничних служб, відділів та посад. 7. Зразки печаток, що знаходяться в відділах Служби Руху Правобережної залізниці. 8. Перелік написів та таблиць станції Київ і пасажирний, перекладених та змінених Терм. Ком. Мін. Шляхів. 9. Типові написи залізничних помешкань, котрі повинні замінити на українські. 10. Список бланків, котрі видруковані або друкуються українською мовою. 11. Від термінологічної комісії.

Збірник охоплює все зовнішнє життя залізниць та всі механічні урядові стосунки. Очевидно робота Комісії далі піде в саму гушавину залізничного життя, бо обрім стрілочника („вилочник“) єсть ще в нього буда, складні обов'язки по охороні колії то що, єсть залізничі майстерні, школа, тарифне, страховка і т. д. і т. д., — а все це вимагає послідовної перевірки термінології, не кажу українізації, бо техніка повинна орудувати однаковими або дуже близькими термінами. Входити в детальну критику термінів досить трудно, і загалом з ними можна погодитись. Але на всій роботі терміно-

логічної комісії лежить знак дилетантизму і більшої охоти щось таки одмінне сотворити, ніж уміння справитись з словарним матеріалом і вибрати найбільш повне граматично і приймове.

З термінів і граматичного словотвору викликають сумніви ось які слова: вантажовий (грузовий), пасажирний (пасажирський), високість (висота, шийль), виплатник (артільщик, пор. стор. 31), особовий склад (персональний), валківничча бригада (кондукторська бригада), зодяга (одежа), відділок (відділ), довідка (справка—старовинне наше слово), пожежне справилля (пожарна справа, пор. рибальська справа), лічбоведство (рахівництво), злагода (= „устройство“, арматура, приладдя), іста-готовизна (= „наличный фонд“; готівка; исте, встого — не в тім роді вжито), багулля (багаж), літників, валки (= „дачные поезда“), хуткість (= „скорость“), скринька для недокурків (= рос. „плевательница для окурков“ (!); кошник для недокурків), шахварня (= буфет; це звичайно краще, ніж один Київський напис: „Кавказський мисник“, що мало бути перекладом — „Кавказский буфет“, — але все ж таки буфет не шахварня), чоловіча голярня (= рос. „парикмахерская“; знов-же це нагадує одну київську вивіску: „жіноча голярня“, а щоб уникнути сціли голярні і харибди перукарні краще вже лишити парикмахерську, тим більше, що „жіноча чепурня“ явно і не-доладу викована), відходок (клозет).

Назви станцій не скрізь до-ладу подано: Жиліани (Желяни), Немішаїве (Немішаєво), Жужель (Жужіль), Голєндри (Голєндри), Віниця (Вінниця), Флорешти (Флорешти, молдавське „ло“ близьке до твердої вимови), Романківці (Романівці—село коло ст. „Романкоуцы“), Равухівка (Раухівки од призвища Раух), Медвежа (Ведмежа), Сікурєні (селяне називають містечко і станцію Сокиряни, отже в крайнім разі — Сякуряни), Кулєшівка (місцева назва Кулішівка), Рокитня (місц. назва — Рокитна), Єлісавет (Єлісавет), Севастьянівка (Севастянівка, ім'я—Севастян), Антоніни (Антоніни).

По-за цими, дрібними з рештою, недоладностями залізничної термінології, котра одначе служить для обивателя вельми дражливим приводом для опозиції, через що рекомендується особлива толерантність навіть в термінології, — беручи загалом всю працю термінологічної комісії треба її признати користною, доброю і вдатною. Але також треба подбати про певніший і шир-

ший метод в термінологічній роботі і ту обережність, котра примушує замість виконання терміну тимчасово користуватися готовим і вживаним на практиці.

Ан. Ніковський.

833 *Брижань, І.* Короткий курс практичних вказівок для щотоводів та курсистів по економічній кооперації. Катеринослав, 1918. Стор. 45, ц. 4 гр.

Це не є курс, а лишень практичні вказівки. Перша частина — загальні відомості — занадто вже загальні вказівки про те, як зареєструвати статут товариства.

Далі йдуть в трьох частинах зразки документів та рахівництва споживчого товариства такого, в якому є прикащики та скарбник. Зразки наведено всі. Видити продавця та скарбника, каса—меморіал, підпомічні книги, кінцевий та початковий баланси, звіт, розподілення дивиденту та премій, навіть кашторис—все це є в брошурі. До всіх цих зразків додано дуже мало тексту, в якому тільки зазначається призначення того чи іншого зразка, а заповнення цих зразків не пояснено на прикладах. Це робить брошуру не придатною для користування починаючим рахівником. Правда, сам автор зазначає, що його працю призначено для рахівників та курсистів. Для останніх вона й справді може бути корисною, як зведення до купи всіх потрібних зразків перекладених на українську мову. Але що до термінології, то треба зазначити силу zostавлених русизмів: полугодова (піврічна), наличні (готівка), щотовод (рахівник), время покупки (час придбання) і т. п.

Крім цього вартість книги дуже понижує сила друкарських помилок.

Отже кооперативна література майже нічого не придбала з появою книжки Брижана.

О. Міхновський.

834 *Правильник піхотинців.* Впоряд. ч. І. Київ В-во „Січових Стрільців“. 1918 р. 220 ст., ціна 8 гривень.

Правильник піхотинців—коштовний підручник для українського війська. Складено його ще перед війною, нині виходить він другим виданням з відповідними поправками, які дав 4-х річний досвід світової війни. Що-до змісту, то цей підручник впоряду мало чим одрізняється од подібних підручників, що є в інших арміях, і відповідає всім вимогам сучасної європейської військової техніки. Зміст стислий: коротко, але ясно. Нічого зайвого, як це й повинно бути в підручнику. До тексту подані відповідні схеми, а наприкінці рівнобіжно військова термінологія українською, московською і німецькою мовами. Зазначаємо, між иншим, що українська термінологія виробилась під сильним впливом німецької, якої здебільшого і є перекладом.

До цього часу ми не мали власних військових підручників і стало виробленої термінології. Тому Правильник піхотинця є майже першою спробою, яку, сподіваємось, січові стрільці, що мають військову традицію і досвід, допоможуть продовжити і надрукують всі складені ними військові підручники.

О. Яремченко.

VIII. Календарі на рік 1919.

835 Календар на рік звичайний 1919. Рік видання третій. Під редакцією *М. Кушніра*. Вид. „Благодійного Т-ва видання загальнокорисних та дешевих книжок“. Київ, 1919. Стор. 136. Ціна 4 карб. 25 коп.

Це вже третій з черги календарь, випущений „Благодійним Товариством“,—перший вийшов р. 1917. Складається він з трьох частин—спеціально календарної (докладно розробленої, стор. 1—32), інформаційної (стор. 33—54) і літературної. Календарна частина містить в собі таблиць на 1919 р., й величку замітку про старий та новий стиль, насхалію, історичний та господарський календарь і навіть розклад по святах та неділях гласів, апостолів і зачал Євангелія. В інформаційній частині чудотворні („чудовні“) образи на території України, відомості для прочан, хронологія української історії, хронологія найважливіших винаходів, вага та міра, відомості про українські культурно-просвітні заклади. Частина літературна (стор. 55—136) складається з статтів—„Україна (історично-економічний нарис)“ *М. Кушніра* та *М. Якименка*, „Як управляється українська держава“ *М. Корчинського*, про українську церкву, кооперацію, народню освіту на Україні. Особливо вдатними треба визнати статтю *д. Ф. С—ка* „Гетьмани і Україна“, що дає прегарну генезу ідеї української державности в XVII—XVIII вв., наводить інтересні і разом з тим маловідомі широким загалом данні (уривки з Гадяцьких умов *Вяговського*, або уступки з манифесту *Орлика* після *Полтавської* баталії) і закінчується оглядом тих культурно-суспільних сил, що мають стати опорою української державности. Не менш повинна заінтересувати читачів і друга стаття про „Маленьке селянське господарство з великим доходом“. До літературної ж частини стосуються і просторі, добре складені некрологи *І. М. Стешенка*, фундатора „Благодійного Товариства“ *М. Ф. Федоровського*, проф. *Ф. К. Вовка* і др. На останньому місці уміщено статтю про Благодійне Товариство видання загальнокорисних та дешевих книжок (з нагоди 20-літнього ювілею) і до статті доложено повного покажчика всіх випущених товариством видань. Взагалі з боку якості і систематичности підбраного матеріалу календарь т-ва на р. 1919 дорівнює календареві за р. 1917 і де що кращий од календаря торішнього. Що ж до т. зв. „хіб“ видання, то ми завважили б хіба тільки одно—треба було б дати на цей рік в ка-

лендарній частині докладнішу статтю про старий і новий стиль. Зараз це питання дуже „актуальне“, особливо для „представників дрібного фермерського господарства“, — для провінціального читача, на якого і розраховано видання. Зовнішній бік книжки цілком пристойний.

М. Зеров.

836 Календарь громадянина-кооператора на рік 1919. Видання Дніпровського Союзу Споживчих Союзів України. Київ. Ст. 112. Ціна 4 карб. 50 коп., на кращому папері 5 карб. 50 к. Рік видання перший.

Досі на Україні були кооперативні настільні календарі на українській мові тільки маленькі, кишенькові. Московський союз споживчих т-в, з його кооперативними настільними календарями на російській мові, не мав конкурентів на Україні. Зараз маємо першу спробу календаря українського.

В першій частині календаря, в т. зв. святцях, є між иншим хронологія загальна й зокрема, кооперативна.

Кооперативна хронологія укр. кооперації дуже потрібна, але повніша, ніж та, яку вміщено в календарі Дніпросоюзу.

Опріч статей на теми кооперативні, в календарі є і статті на теми загальні, так: „Коротка історія України“ Ф. Матушевського, „Географічні та економічні відомости про Україну“ І. Феценка - Чонівського (обидві статті цінні), а також статті: „Освіта на Україні“ і „Українська мова“.

Що-до кооперативної частини календаря, то вона складається з статей: проф. Туган-Барановського („Що таке кооперація“), А. Сербиненка („Споживча кооперація на Україні“), Х. Барановського („Кредитова кооперація“), А. Силенка („Про сіл.-госп. кооперацію“), А. Головка („Кооперація і національне відродження“), Дм. Коліуха („Союзне будівництво“), В. Галевича („Кооперативне виробництво“), Ігнатієнка („Про кооперативну пресу“), П. Пожарського („Про робітничу кооперацію на Україні“) і різних авторів статті про Центральні українські кооперативні союзи і т. п.

Коли виходити з того міркування, що настільні кооперативні календарі повинні освітлювати на своїх сторінках по можливості нові і в той же час великі, питання кооперації, то не всі статті, уміщені в календарі Дніпросоюзу, в однаковій мірі відповідають завданням календаря. Коли дивитись з такої точки погляду, то найбільш цікавої теми торкнувся в своїй статті д. Головка

(„Кооперація і національне відродження“). „Кооперація не дасть тобі, народе український, загинути“, — каже автор. Хочеться разом з автором вірити, що так станеться.

Нові також теми порушили в своїх статтях д.д. Галевич („Коопер. виробництво“), Пожарський („Класові кооперативи на Україні“) і, до певної міри, Коліух („Союзне будівництво“). Не зайвими так само являються і спроби познайомити читачів календаря з станом центральних укр. кооперативних інституцій.

Очевидно, через несприятливі умови видавництва в 1918 р., на багатьох статтях кооперативного змісту помічається необробленість і взагалі поспішність. Так, в статті П. Христюка про Українбанк, на стор. 92, не представлено зовсім суми позик і відкритих банкам кредитів. Стаття Х. Барановського — „Кредитова кооперація“ — схожа на огляд не взагалі стану кредитової кооперації на Україні, а тільки за 1918 рік. В той же час автор закінчує статтю цілком новою, необговореною в статті і навіть проблематичною думкою, що „від розвитку кредитової кооперації залежить добробут всіх галузів в кооперації“. Принаймні д. Силенко в своїй статті (стор. 68) доводить, що сільсько-господарська, а не кредитова кооперація є „вищий шабель кооперативної самопомочі“. Тою ж поспішністю пояснюється, очевидно, і тяжкий стиль навіть у педантичного в своєму стилі д. Барановського. Напр.: „Ці данні, коли взяти на увагу ту кількість грошей, яка зараз є на Україні, свідчать про те“... і т. д. Теж саме треба сказати і про уступ внизу 74 стор. в статті д. Коліуха (5 рядок знизу) і його вираз „сім'я демократії“ замість „сем'я демократії“ (вгорі ст. 75) і т. п.

Але все це дрібниці в порівнянні з позитивними рисами календаря. Спробу зроблено досить вдало. Календар не повинен боятися конкуренції навіть з боку календарів Московського союзу.

Ідею Дніпросоюзу що-до видання календаря можна визнати дуже щасливою.

Я. Краєвий.

837 Одривний календарь Т-ва „Час“ у Києві на рік 1919. Упорядкував В. Старий. В-че т-во „Час“. Київ. 1918 року.

На першому листочку календаря говориться, що календарь „Час“ видається вже 10 років (десятиліття). Це такий довгий час, що у Т-ва „Час“ повинен бути великий досвід в справі видання одривних календарів.

„Воздаючи должное“ Т-ву „Час“ за його колашню ініціативу в справі видання першого одривного календаря на російській Україні—по українському, треба однак сказати, що десятилітній досвід мало одбився на календарі за рік 1919.

Календарь складено так: „що тижня—як каже складач,—одну картку одведено певному змістові“. Це значить, складачі календаря полекшили собі роботу; замість того, щоб стежити за тим, якого змісту замітку коли вмістити, вони вирішили містити: в неділю—тільки історичні відомості, в понеділок—сільсько-господарські, у вівторок—приказки та прислів'я, в середу—культура й освіта, в четвер—для дітей, в п'ятницю—думки видатних людей, в суботу—виключно сміховину та жарти.

Такий метод полекшує роботу складачеві календаря, вносить певний порядок в календарь, але чи дасть він читачеві те, чого сподіваються видавці, це—питання. Ми особисто, проти того, щоби втомившись за день і перед сном одриваючи листок календаря, наперед знати, що завтра буде обов'язково, напр., порада по сільському господарству. Нам, навпаки, було-б цікавіше не знати наперед, якого змісту буде чергова замітка. Здається, також не в інтересах видавця, щоби власник-читач календаря не завжди заглядав до листочків календаря, а тільки в ті дні, коли жде, скажемо, не сільсько-господарських порад, а сміховини та жартів. Правда, що в календарі навіть є обгортки для листочків по кожному дневі за цілий рік. Може хтось на селі збиратиме листочки і читатиме потім зразу, коли не читав що-дня...

Що-до змісту календарних заміток, то є цікаві, нові, гідні того, аби на деякий час вкласти в обгортку. На жаль, той день, який повинен би більшість читачів цікавити, а саме—субота, на наш погляд, не досягає своєї мети. Сміховини ми знайшли тут дуже мало, хоча правда, всі ми переживаємо зараз часи, коли не до сміху. Є трохи і реклами Т-ва „Час“. Це стара комерційна звичка,—ї ї треба забути.

З інших дефектів слід зазначити те, що дати старого стилю надруковані занадто малим шрифтом.

Свята видруковано червоною фарбою.

Нарешті, порівнюючи одривний календарь „Часу“ з одривним календарем „Дніпросоюзу“, помічаємо розмежування сфери компетенції того і другого. Так, колись в календарях „Часу“ було значно більше заміток про кооперацію, ніж в 1919 р. —

всього 4. Так воно очевидно й надалі буде: „Час“ видаватиме календарі загального змісту, а „Дніпросоюз“—кооперативного.

На черзі видання настільних перекладних календарів. Обидва видавництва мусять приступити до них.

II. Пожарський.

838 Одривний щоденний громадсько-кооперативний календар на рік 1919. Рік видання перший. Видання Дніпросоюзу, Київ.

„Наш календарь“, — говорить на перших листочках календаря, — перша спроба видання одривного громадсько-кооперативного календаря на рідній мові“.

До 1919 р. на Україні ширилися одривні кооперативні календарі на російській мові, видання Московського союзу споживчих т-в. Не дивлячись на те, що значну частину своїх коштів Московський союз збирав на Україні, що останніми часами заявляв про своє бажання видавати кооперативні книжки писані і мовою українською, він цього не робив. Тим часом кооперативна книжка і особливо кооперативні календарі на російській мові—робили на Україні свою негативну і руйнуючу в культурному відношенні роботу. Дешеві російські одривні кооперативні календарі не тільки знаходили собі доступ до кооперативних союзів України, але ширилися і по кооперативах як міських, так і сільських. Сотні-тисячі української людності щоденно ходили до кооперативів, знайомлючись і при звичаючись до цих календарів і виносячи таким робом з кооперативів протиукраїнську отруту.

Після кооперативів російських кооперативні календарі йшли по приватних селянських хатах, русифікуючи українську людність.

Розуміючи вагу видання українських кооперативних календарів, колишне т-во „Наша Кооперація“ у Києві почало видавати кишенькові кооперативні календарі „Товариш“, а також стінні таблиць-календарі. Але брак коштів і зовнішні обставини (заборона укр. преси в 1915 році) не дали т-ву змоги надалі видавати не тільки одривні, а і взагалі календарі. „Наша Кооперація“ вмерла, але роботу її в справі видання кооперативних календарів перейняв Дніпросоюз у Києві.

В цьому позитивний бік справи. Але, як і у всякій новій справі, в виданні Дніпросоюзом календарів є і де-що негативне, а саме: українська кооперація в цьому календарі Дніпросоюзу ще не має кооперативного календаря, в такому розумінні, як во-

на має вже свою кооперативну пресу, літературу і т. и. Очевидно, видавець боявся, що календарь з цілком кооперативним змістом не знайде масового читача; очевидно також, що за браком часу і через несприятливі умови роботи, кооперативного матеріалу нового, оригінального не можна було назбирати в потрібній кількості. Отже треба признати, що попередниками у Дніпросоюзу в справі видання кооперативно-громадського одривного календаря, до певної міри, було навіть і видавництво „Час“ з його одривними календарями. Справді, продивіться одривні календарі „Часу“ за попередні роки, ви побачите там поруч з іншим літературним матеріалом і відомості про кооперацію. Подібно календареві „Час“, в календарі Дніпросоюзу є сила (більша частина) матеріалу некооперативного змісту. Правда, кооперативний матеріал в календарях „Часу“ був невеликий, трохи прстарилий і випадковий, але зате календарі „Часу“ і не претендували на назву кооперативно-громадських календарів.

Яко „перша спроба видання одривного-громадсько-кооперативного календаря на рідній мові“, календарь Дніпросоюзу має і деякі хиби, котрі звичайно не треба замовчувати в інтересах самої справи. Перша хиба — зовнішнього, так мовити-б, характера, — це кецькі фарби, через що календарь не скрізь легко читати, але цьому вже виною 1918 рік з його тяжкими умовами друкарської справи. Друга не зовсім приємна риса календаря — це, порівнюючи, часті реклами Дніпросоюзу. Ми гадаємо, що така велика і авторитетна кооперативна установа, якою являється Дніпросоюз, не потребує реклами, навіть більш того, взагалі кооперації не личить реклама.

В календарі є коротенькі відомості про українських кооператорів — М. Балліна, М. Левтєвського, Й. Юкевича і навіть деякого і з сучасних (Х. Барановського), але в той же час не згадується в календарі про таких діячів, як В. Козлов, Г. Галаган або В. Нагірний. Це значна хиба календаря. Що-до самих відомостей про кооперативних діячів, то є неперевірені відомості або застаріли, до яких, наприклад, належить слідуєча помилкова думка про Балліна: „Без певного наукового досвіду“, сказано в календарі про Балліна — „він кооперацію розумів *досить погано*“ (наш курсив, П. П.). Коли це сказав сам Баллін, як гадає календарь, то це просто скромність Балліна, коли ж говорить календарь, то це сказано занадто сміливо і

в той же час з кооперативного боку, на жаль, навіть і безграмотно.

Ми спинилися на дефектах календаря, щоб в слідуєчому виданні їх було уникнуто. Але усі ці дефекти блідніють в порівнянні з тими великими позитивними рисами, якими визначається календарь Дніпросоюзу. Перш за все, в календарі є сила усього матеріалу для читання і матеріалу нового, цікавого. Що-до відомостей кооперативного змісту, то вони теж носять характер ріжноманітний, иноді зовсім новий, оригінальний і досить цікавий. Є матеріали з історії української кооперації, є статистичні данні і нарешті—про українські кооперативні центральні.

Отже, загалом беручи, календарь Дніпросоюзу є спроба вдала і своєчасна. Од щирого серця побажаємо успіху Дніпросоюзу в справі видання кооперативних календарів.

П. Пожарський.

839 Товариш. Кооперативний календарь на рік 1919. Видання Дніпросоюзу. 32 ст. in 16 Київ. Ціна 2 гривні.

Видаючи кишенькового кооперативного календаря „Товариш“, Дніпросоюз переймає добру спадщину колишнього т-ва „Наша Кооперація“. Отже Дніпросоюз мусить стежити, щоб „Товариш“ справді був товаришем для українських кооператорів, особливо на провінції!

Що-до змісту, то в календарьку є опріч календарних відомостей, статті на теми загальні і на календарські.

Нам здається, що коли „Товариш“ призначається для сільського читача, то треба друкувати його шрифтом більшим од звичайного, але ні в якому разі не петитом.

Загалом беручи, календарик робить не погане вражіння.

П. Пожарський.

IX. Поезії.

801 Т. Шевченко. Кобзарь (В редакції Доманицького). Статті професорів Д. Багалія „Шевченко і Кирило-Мефодієвське Стратство“, М. Сумцова „Слобожанщина і Шевченко“. Куншти, різблені на лінолі — К. Неметца Видавництво „Рух“. Вовча на Слобожанщині, 1918 р. Ст. LXXIX+502. Ціна 10—карб.

840 Його-ж. Кобзарь. Повний текст в редакції В. Доманицького. З життєписом, портретами письменника й його могили. Видво книгарні Є. Череповського. Київ, 1918 р. Ст. XXI (13)+576 (288). Ціна — 10 карб. (?)

841 *Його ж.* Іван Підкова. Гамалія. Тарасова ніч. Т-во „Дзвін“. Видавництво „Українська Школа“, № 11. Ст. 16. Ціна — 50 коп.

Кожне з перелічених видань має свої властивості, свої „плюси“ й „мінуси“ — отже краще розглянути їх нарізно, а не паралельно.

На першій місці треба поставити „Рух‘ове“ видання, солідніше на вигляд, з більшим числом ілюстрацій, з двома статтями про нац.-соц. погляди Т. Шевченка і його вплив на Слобожанщину.

Варт уваги — нещаслива доля „Кобзаря“, якесь „тяготївє“ під цензуру. Навіть за часів першого Радянського Уряду на Україні „Кобзарь“ фатально перейшов sui generis руки цензора; в рядках „Од видавництва“ читаємо: „Даний до друкарні примірник „Кобзаря“ одержано було з „Совѣта“ з таким написом —

„Разрешается перепечатать в неограниченном количестве, представив на рассмотрение корректуру“.

Далі — підписи.

Спочатку видавництво мало намір видати академічного „Кобзаря“, але потреба довшої праці й різні перешкоди стали на перешкоді й видавництво обмежилось на роднім „Кобзарем“, передрукувавши текст з Петербурзького видання 1908 р., під ред. Доманицького. Передрукували цілком, не беручи під розвагу, а-ні „Кобзаря“, вид. Т-ва „Дѣятель“ (див. матер., поданий П. Зайцевим до „О. Ков...ко“, „Черн. Марьяни“), а-ні вказівск П. Зайцева та В. Щурата що-до поезій „Слава“ та „Подражаніє“. Немає також і поезії „Човен“, а її ж було надруковано, вперше, в „Вѣстнику Європи“ ще аж у 1909 році, та й загальнознаною стала вона вже давно з першого тому Шевченкових творів у виданні Яковенка.

Друкувався „Рух‘ів“ Кобзарь на провінції, то й не диво, що в нім знаходимо багато помилок такого зразка:

„...Та збірались на веселля,
На веселе погуляння,
На криваве залицяння“ (ст. 292)

Як водиться, „ї“ Бог дасть, а „ъ“ — аж надто! Біографія Т. Шевченка, само собою, починається з слів: „Тарас Шевченко був роду простого“, а кінчається: „Поки сонце з неба сьє, тебе не забудуть“ і підпис — В. Доманицький. Нового нічого.

Весь інтерес цього видання полягає в статтях пр. Сумцова та пр. Багалія, і на

ілюстраціях до тексту Шевченка, зроблених на лінолі чеським артистом-графіком К. Неметцом.

Отже розглянемо коротко обидві статті.

Перша, пр. Багалія, складається з трьох розділів під такими заголовками: 1) „Українослав‘янська ідеологія, погляди Т. Г. Шевченка, висловлені їм в його поетичних творах, зложених до 1847 р.“ 2) „Українослав‘янська ідеологія, погляди Кирило-Мефодіївців і подoben'тя їх з поглядами Шевченка. Кара Шевченка“, і 3) „Погляди на українство і слав‘янство шефа жандармів гр. Орлова і міністра освіти гр. Уварова“.

Перші два розділи написано на підставі невеликого числа вже друкваних матеріалів (автор перелічує їх в кінці своєї статті) — нічого нового вони до пізнання Т. Шевченка не дають; третій розділ містить в собі погляди двох ясновельможних „тугів — душителей“ на „українство й слав‘янство“.

Друга стаття належить перу пр. М. Сумцова: „Слобожанщина і Шевченко“.

Матеріал до цієї статті розпадається сам собою на дві частини: 1) Слобожанщина і Живий Шевченко, і 2) Участь Слобожанщини у святкуванні пам'яті поета.

В першій частині автор, зазначивши коротко про недовге перебування Шевченка в „Нові“, коло Лихвина (на Харківщині), в гурті „варенушників“ і підкресливши, що „так-таки до Харькова йому (Шевченкові) і не судилось доїхати“, спивається довше на трагічній постаті магістра Головка й листуванні Квітки з Шевченком. З цього останнього наведено шановним професором листа Шевченка (19. II. 1841. Петербург), який зберігається в книгозбірні харківського університету й до того часу ще ніде не був надрукований.

В цій листі Шевченко помімо прохання вислати йому „дівочу сорочку гарно пошиту, плахту, стрічок со дві, тай годі“, висловлює свою укохану мрію: „Через два годи, як прочитаєте в яким небудь журналі — що якийсь то Шевченко намалював картину дуже до ладу, а за таке малювання академія його (мене б то) посилає в Італію в самий Рим. Весело батьку, даже весело!“

Друга частина статті Сумцова складається з огляду полеміки розпочатої з приводу статті Баримова (Римова) у „Харьк. Губ. Вѣдомостях“, в якій Римов висміяв поезії Шевченка, з програму першої сту-

дентської вечірки у Харькові, присвяченої пам'яті Шевченка, участі Харьків'ян у заснованні „Наукового Т-ва ім. Т. Шевченка у Львові“ й з нотаток інших проявів пошани Харьків'ян до світлої пам'яті поета, доведених до днів першого Радянського уряду на Україні.

Не можемо не сказати кількох слів і про куншти графіка Неметца, якими він, на думку видавців, оздобив це видання.

„Оздобив“ — це забагато, а „оцікавив“ — це правдоподібніше. Справді, К. Немець дуже добре наслідуює старовинний стиль усяких „ритів“, добре опанував техніку, але життєвої й історичної правди в них не зовсім багато. Приклад — ілюстр. до „Трьох півнів“ ст. 79 — на горбочку стоїть „машиновий кріс“, коло нього німець у касці, нижче — одрубана голова, два трупи і один поранений, на небі місяць, а під малюнком підпис — „Довго-довго кров степами текла, червоніла“.

Другий — ст. 167 — „Старий Жижка з Таборова махнув булавою“. На малюнку не так: не Жижка, а козак Кривоніс, тільки ніс коротчий, не махнув, а взяв „на віват“ і не булаву, а пірнач. Не можна зрозуміти так само, що має значити китайський ешелон на заднім плані куншта?

Але все-ж таки куншти по за тим не злі, є, як кажуть і „світляні удари“, і цікаві „плями“.

Про „Кобзаря“ в виданні книгарні Є. Череповського нема чого багато говорити. Біографія і текст „по Доманицькому“. Чомусь аж у самім кінці тексту подано поезію „Човен“. Уваги про „Подражаніє“ не пропали марне, але инше все по старому.

На ст. ст. 545 — 570 подано 449 ріжних приміток, таких самих, які були при „Кобзарі“, видання Т-ва „Кривниця“, 1917 р.

„Зміст книги“ зладжено не добре: під ряд надруковано три „Сна“, а на якій сторінці якого шукати — невідомо, бо немає при назві початку поезії, першого рядка, що береться, звичайно, в дужки. Це абетні істини, але от забули про них.

Папір гарний. Текст у дві колонки.

В обох виданнях при тексті варіантів немає, як то бачимо в „Кобзарі“ під ред. Ів. Франка.

Варт наприкінці згадати добрим словом про три поеми Т. Шевченка (І. Підкова. Гамалія. Тарасова ніч) в виданні „Української Школи“.

Текст без помилок.

До кожної поеми додано по рисункові О. Судомори.

Особливо цікава компановка „Плачу запороців“ (Гамалія). Характерні брила каміння на першій плані; в них відчувається й „дика природа“ Реріха й округлість форм Кустодієвських міщанок і щось своєрідно Судоморинське. Людські постаті не конче добрі.

Репродукції середні.

С. Паночіні.

842 П. Тичина. „Соняшні кларнети“. Поезії. Видавництво „Сяйво“. К. 1918, стор. 62, ціна 14 гривень.

Гарна обкладинка, пристойний папір, взагалі чистеньке видання. Через те береш книжку П. Тичини в руки з почуттям задоволення й прихильності до неї. Але всю книжку надруковано в розступці. Що це таке, що це повинно значити? Це ж відсутність смаку. Це так, як би зовсім пристойна людина одягла б непристойно рябий жилет...

„Соняшні кларнети“ — книжка молодого поета, а через те в ній багато сонця, згуків, гомону й молодої бадьорости. Але ж хіба молодість не може бути простою? Справді ж, чим простіш, тим і краще. Надто рябі жилети та яскраві краватки — це *mauvais ton*.

По за тим, книжка П. Тичини в кожному разі — з'явище відрадне. Автор „Соняшних кларнетів“ — своєрідний, справжній поет, який *шукає* і в своїх шуканнях завжди застається інтересним. Перш за все, — з огляду на форму своїх поетичних шукань.

П. Тичина шукає нових і ще маловживаних розмірів. Вірш „Арфами, арфами“ — дактиль з хоресом; „З кохання плакав я, ридав“ — ямб з хоресом; „Вітер“ має такий ритмічний ефект:

Итах—ріка—зелена вика—
ритми соняшника.

День біжить, дзвенить—сміється,
перегулюється.

Поет *вживає й vers libre*: „Пастелі“, „Золотий гомін“?

Строфична будова у П. Тичини часто оригінальна, а взагалі ріжноманітна: „Деся краї казкові“; „Арфами, арфами“; „Квітчастий луг і дощик золотий“; „Одчиняйте двері“.

До рими у П. Тичини теж оригінальне відношення. Кінцевою римою він здебільшого погорджує, але инді щедро користується римою внутрішньою, навіть надживає її.

Слух, смак і почуття міри мусіли б вказати поетові більш обережне відношення до неї. Іноді це гарно, як напр.:

Там тополі у полі на волі...

а іноді це звучить надто настирливо й штучно:

Хтось гладив ниви, все гладив ниви,
Ходяв у гніві і сіяв співи:
О, дайте грому, о дайте зливи!—
Нехай не сохнуть злотисті гриви.
Хтось гладив ниви, так ніжно гладив.

Або:

З душі мові—мов лілеї
Ростуть прекрасні—ясні, ясні...

Взагалі рима у П. Тичини в погорді; найчастіш він дає білі, тільки ритмовані, але не римовані рядки. Любить поет замість рими вживати повторювання; цим засобом треба користуватися з великою обережністю, якої нема у П. Тичини. Зовсім нехудожнє звучить:

Жду я, ждуть всі люде,
І нема Його:
Гнутьсь, гнутьсь, гнутьсь люде,
Дожидаються Його.

Цікавий у поета прийом пів-рими:

Йде весна
Запашна,
Квітами-перлами
Закосячена...
Буде бій
Вогневий!
Сміх буде, плач буде
Перламутровий...

Шукає поет і нових слів; але його неологізми — це давня маніра футуристів, яка має дуже невелику вартість. П. Тичина пише: „акордились планети“, „яблунево-цвітно“, „омофорно“, „волосожарно“, „христосвоскресний“; такий спосіб утворювання нових слів дуже простий і легкий, а проте він нічого не дає ні мові, ні поезії.

Найкращі речі у П. Тичини—це його найпростіші речі, напр. „Скорбна мати“.

Проходила по полю
Обніжками, межами,
Біль серце опромінив
Блискучими ножами!
Поглянула—скрізь тихо,
Чийсь труп в житах чорнів...
Спросонія колосочки:
Ой, радуйся, Маріє!

Це нагадує здалека „Пречиста Діво, радуйся Маріє!“ Федьковича; нагадує трохи російського поета Сологуба, де „Мать Пресвятая Богородица“

По всій землі ходила,
Всё грады посещала,
Въ одно село пришла,
Всё рученьки оббила,
Подъ окнами стучала,
Приюта не нашла.

Але це у П. Тичини просто, ясно, щиро і навіть сильно.

Є у П. Тичини і свіжість в почуваннях і уміння знайти для своїх почувань свіжі образи:

„Обсипалась душа твоя“...
„Людське серце докраю обідніло“...

„Підійшов вечір.
Засвітив зорі,
Прослав на травах тумани,
І, на вуста поклавши палець,—
Ліг“...

Гарні й прості вірші: „Гаї шумлять“, „Там тополі у полі на волі“, „Галтує дівчина й ридає“, „Квітчастий луг і дощик золотий“, „Подивилась ясно“... Тільки, здавалось би мені, треба стараніше берегтися і уникати затертих образів:

„Ліс мовчав у смутку, в чорному акорді,
Заспівали скрипки у моїй душі!“

Це добре, але ж „чорні акорди“ та „скрипки“, які співають „у моїй душі“,—з давно минулих часів Мальярме й Верлена вже зробились банальністю. Також нестерпуче банально звучить:

„Я був—не Я. Лиш мрія, сон“.

Та ще й „Я“ з великої літери!

„Смерть шумить косою“...

Оцю косу смерти вже можна було б залишити для малюнків на цукеркових коробках...

А як одягає автор мантию „сугубого“ символізму, тоді його образи так і зостаються рядками, які нічого не говорять душі читача. Й нічого не допоможуть тут навіть двокранки, якими не кінчаються, але починаються рядки:

Випив доброго вина
Залізний день.
Розцвітайте, луги!
: я йду—день—
Пасітесь, отари!
: до своєї любові—день—
Колісково, колоски!—
: удень.
Випив доброго вина
Залізний день.

І з усім тим—II. Тичина справжній талановитий поет. Тому ж то й неприємні так оті всі друкарські фовуси в його книжці: непотрібні вони ні читачеві, ні поетові. А взагалі—„Соняшні кларнети“—гарна й талановита книжка, мало не найкраща з того, що було за минулий рік в нашій поезії. Тому то й можна, й треба підходити до неї з суворими вимогами: кому більш дано, з того більше й питатимуть.

Б. Якубський.

843 Український декламатор з портретами поетів та письменників. Уложив *П. А. Ковальчук*. Київ, 1918. Стор. 250+VI. Ціна 10 карб.

844 Барвисті квітки. Декламатор (хрестоматія). Уложив *Ст. Гаєвський*. Вид. т-во „Поступ“. Київ, 1919. Стор. 158+2 ненумер. Ціна 11 гривень.

Література декламаторів збагатилася двома новими виданнями, назви яких ми вивчили вгорі і які, поруч з „Скалками життя“ д. С. Павочіні, мають заступити місце популярних „Досвітних Огнів“ і „Розваги“, що давно уже вийшли з продажу.

Збірка д. Ковальчука вповні додержується типу декламаторів. Роспадається вона на 4 розділи, серед яких один (III-ий) являється прийнятною несподіванкою. I. Декламація, мелодекламація та лірика. II. Байки, жарти, сатира та гуморески. III. Думи кобзарські і IV. Проза. Вибір поезій не можна вважати вдатним. В декламаційній частині знаходимо переклади Старицького з Надсона, традиційну „Білу намітку“ в перекладі Ол. Коваленка, патріотичний „Залювіть Ярослава Мудрого“ Кононенка, переклади П. Грабовського з Петефі (зроблені, очевидно, з російської мови), переробку В. Стокоза із Соломонової „Пісні пісень“, взяті їм (без зазначення джерела) із російських поезій Фруга і т. н.—все речі невисокої поетичної вартості. В одділі жарту і сатири—незграбний Ковоненко („Після дощу в суботу“), незугарний Жарко і майстер малоросійського юмору в дусі Губановської літератури для народу—Кузьменко („На тім світі“, „Вишнівка“ etc). Найкраще виглядає одділ дум, де зустрічаємо справді поетичні речі (Дума про Самійла Кішку, або Невольницький плач) і найгірше—одділ прози. Українська проза приставлева в збірнику двома фел'стонами Черкасенка, писаними на давно вигаслу вже злобу дня, одним уривком з Кащенко, двома уривками Нат. Романович і однією (дуже слабенькою) поезією в прозі О. Олеся. Ні для Стефаника, ні для Коцюбинського місця не знайшлося.

1225

Зовнішній вигляд книжки не блискучий. Багато портретів поетів, але виконано їх недобре; крім того: портрети де-котрих із них (напр. Олеся, Х. Алчевської) подаються кілька раз, певно для того, щоб глибше втиснути їх в серце читача. На стор. 99 надбудуємо портрет самого складача, в уніформі, з підкрученими вгору вусами. Під портретом власний твір д. Ковальчука—вірш „П'яниця“, слабенький навіть в порівнянні до сусідніх поезій В. Тарноградського і М. Кузьменка. Обкладинка розляпана: на першому плані мальви, далі берег, вода і гори.

Менше друкарської недовладности і значно більш внутрішньої систематичности в збірнику д. Гаєвського. Впорядчик укладає матеріал по поетичних формах і темах: одд. I. Лірика а) мотиви суб'єктивно-філософичні, в) теми соціально-побутові, с) теми патріотичні і т. д. II. Цілія. III. Поеми. IV. Балади, легенди V. Байки. VI. Гумор і сатира. Портретів нема, за те внизу сторінок коротенькі критично-біографічні примітки про найвизначніших представників нашої поезії, примітки іноді може трохи неслухні (яка рация, напр., говорячи про Франка, як поета, в поетичній антології, зазначати: „організував разом з Павликом радикальну партію“), але користні,—тим більше, що складач бажає, щоби книга його, „не тратячи форм декламатора, стала в допомозі для шкіл при вивченні поезії“. Де які сумніви викликає вибір віршів. Д. Гаєвський надто мало вводить нового матеріалу. Правда, зразки нової творчости він гадає ввести до другого тому свого збірника, але здається і з старих поетів, з Куліша наприклад, можна було б вибрати речі не так часто подібувани в хрестоматіях, як „Степ“ або „Ворожіння“ („Петрівочка-нічка всенька, тепленька“), а з Щоголева—щось менш затягане, ніж відомий і перевідомий „Ткач“ („Бережно зняв з верстака я основу“).

Видруковано книгу на добрім порівнююче папері, з невеликим числом друкарських помилок. Багалось би тільки більшого смаку в обгортці та заставках.

Мик. Зеров.

845 *Кобець, О.* Під небом чужим. Поезії. Перша збірка. Із щоденника полоненого 1916—1917 р. Вид. т-ва „Поступ“. Київ, 1919 р. Стор. 128. Ціна—5 гривень.

846 *Його-ж.* З великих днів. Накладом Союзу Визволення України. Відень, 1917 р. Стор. 22. Ціна—50 сот.

Пригадується нам прикра „історійка“ з одним рецензентом старішої генерації.

1226

Виписав чоловік повну „метрику“ книжки, число сторінок виставив, ціну—і а-ні руш далі! Піякого вражіння.

От і ми на цей раз опинилися в більш-менш подібній ситуації... Піти на автора „в розстрільну“—не випадає по малих річах з гармат бити, похвалить—нема за що... Є дві-три призвоїтих поезійки: „Червоні маки польові“, „Посланець неба“, „Обірвано квіти“... Де-що Олеся нагадує, де-де Чупринку чути, а то й такі місця трапляються:

„Було колись на баштані
З дідусем стареньким
Вартує батькові кавни,
Олесик маленький“ (ст. 55),

або „Душу в байдужість втикаю“ (ст. 88).
Зле.

Найкраща рецензія це слово „од видавництва“ до більшої збірки. Вид-во „Поступ“ сподівається, що поезії О. Кобця, „з огляду на недослідженість життя наших бранців—полонених“, „не позбавлені певної літературної вартості“—вчасні. Приблизно так. Чи ж знайдуть свого читача—невідомо.

Між иншим при збірці „Під небом чужим“ немає „змісту“; шукаючи якогось віршика треба гортати всі сто сторінок.

Більшу книжку О. Кобця оздоблено обкладинкою праці учня Петроградської академії штук красних Євг. Потчибія... Коли так, декрет п. Луначарського про закнення Академії є актом „законної“ помсти!

Микита Вихор, ілюстратор збірки „З великих днів“ справляє вражіння цілком приємне.

С. Паночіні.

847 *Т. Шевченко. Катерина.* Видання Кооперативного Товариства „Українська Книгарня“ в Херсоні. № 3. 1918. Стор. 32 in 16-0. Ціна 15 к.

Чистенько й майже без помилок передрукована з петербурзького видання „Кобзаря“ „Катерина“ в форматі манісенського кишенькового метелика. Передруковано, певне, ще в той час, коли на ринку не було „Кобзаря“, бо тепер, коли вийшло вже кілька видань великої книги, потреби в таких передруках немає. Треба було б думати про те, щоб дати народу окремі поеми Т. Шевченка з добрими ілюстраціями та відповідним пояснюючим текстом, тоб то, як звичайно подаються окремі речі з класиків для популярних бібліотек всяких сільських „Просвіт“ та для школи. На жаль, ми майже не бачимо ще нічого подібного на вашому книжковому ринку.

В. Дикий.

Х. Театр і пьеси.

848—849 *Просвітянська Книгозбірня. № 4. М. Л. Кропивницький. — По Ревізії.* Пьеса на 1 дію з передмовою В. Чередииченко. ст. 37, ц. 65. Полтава. 1918. № 5. *Його-ж. Помирились*, — комедія на 1 дію. Стор. 32, ц. 65 к. *Ibid.* Видання Полтавської Спілки Споживчих Товариств.

Полтавська Спілка Споживчих Товариств на початку революційного часу розвинула була помітну видавничу діяльність. Між иншим розпочала вона видання для „Просвіт“ під зазначеним вище титулом. Безперечно, думка добра, особливо, коли добре її перевести в життя. А для того, очевидно, треба вибирати кращі твори, давати до них відповідні пояснення, звязати видання не тільки випадковими номерами, але й внутрішньою системою.

Одже цього не помітно в „Просвітянській Бібліотеці“, а тому й добра ідея багато втрачає при переведенні в дійсність.

З того, що видано й намічено в цій бібліотеці важко вловити якийсь план: „Гайдамаки“ Шевченка, оповідання Тесленка, твори О. Коняського, два водевілі М. Кропивницького, „Наталка Полтавка“, Кобринської „Виборець“, знов А. Тесленко і т. д.

Коли це бібліотека класиків, — то при чому тут А. Тесленко чи Н. Кобринська? Коли це кращі твори взагалі, — то навіщо-ж під 5-м числом один з найслабших водевілів—зразок типової малоросійщини— „Помирились“? Коли це, судячи по значному числу драматичних річей, — бібліотека для просвітянських вистав, то на що сюди долучено й оповідання, й поеми і т. п.?

Мені не довелося бачити інших книжечок „Просвітянської Бібліотеки“, але-ж з оповістки видно, що вони виходять переважно з передмовами В. Чередииченкової. Одже та передмова зазначеного автора, яку додано до „По ревізії“, — не дає підстав для сподівання, щоб від того виграли відомі твори наших письменників. Беззмістовна й непопулярна (досить для прикладу, що „аматорський“—пояснено словом „професіонал“) така передмова не послужить зрозумілості твору, а швидче залує якогось нехитрого просвітянина. Почавши з сентенцій, що зустрічаємо в Чехівському „Вивт“ і про користність театру, В. Чередииченкова, пояснивши, що вистави в „Просвітах“ мають на меті розумну розвагу та збільшення коштів товариств, говорять: „Але „Просвіти“ не повинні забувати й ще одного боку цієї важливої справи (?), а саме—

виховати своїх (?) глядачів, привчити їх, що просвітянська вистава не балаган, у якому можна вести себе (?) не тільки незвичайно (очевидно — не ввічливо?), але й значно більше того (чого?)...“ Звісно, не сільський просвітянин добере, про що власне говорить В. Чередниченко, — але ж, щоб зрозумів її думку просвітянин, — ручитись не можна. А тим часом всю передмову написано в тому-ж самому стилі.

Цікаво також, що на книжці „Помирились“ написано, що „Пр. бібліотека буде містити в собі добірні твори українських письменників за-для народнього читання“.

Ми вже вище зазначали, що іменно „Помирились“ до тієї групи „добірних“ ніяк належати не може.

Ото-ж виходить, що добру думку зреалізовано не уважно й не раціонально. І коли Полтавська Спілка має й на-далі провадити свою роботу, то їй слід переводити цю справу більш серйозно, а не аби-як... В такому-ж вигляді навряд чи з тієї роботи буде велика користь для сільських читачів — просвітян.

В. Старий.

850 *Б. Грінченко.* Степовий Гість. Драма на п'ять дій. Київ, 1918 року, in 16-0 ст. 112, ціна 1 карб. 25 коп. Вид. п'яте.

Драма „Степовий Гість“ не порушує якихсь складних, глибоких психологічних питань, не ставить і проблем світової ваги. Це звичайний собі малюнок реального життя, заснований на ґрунті подій, що вибухли на Україні в 1648 році. З історії відомо, що в 1648 році вся Україна, на чолі з гетьманом Богданом Хмельницьким, повстала, боронячи свої релігійні, національні, політичні і соціально-економічні права. Права, порушені панамі-поляками і їхніми прибічниками — жидами-орендарями: народ не бажав приймати унії, не хотів попускати землі польським панам, опивавсь проти важкого гніту шляхетсько-жидівського господарського ярма; козаки-виписчики не могли помириться з наміром поляків повернути їх в підданих, а реєстрові козаки — боролись за відняте у них поляками право обірать споміж себе старшину козацьку...

В особі одного з головних персонажів драми — Степана Золотницького — автором змальовано типового представника тогочасної Річі Посполитої: егоїстичної, немилосердної, зарозумілої, жорстокої. Наприклад, ось як атестує сам себе Золотницький:

„Я шляхтич. Річ Посполита і мені такі права дає, як Вишневецькому, Сапізі чи ще якому можновладцеві. В своїх маєтках, добрах ми — королі. Як вони, так і я маю право дарувати життя підданому, чи на горло його карати“ (ст. 5).

Друга головна особа драми, він же і „Степовий Гість“ — Яким Демченко. Це — втілення визвольної ідеї українського народу. Крім цих двох, є в драмі і ті з наших братчиків, що запродались чужинцям ворогам „ради лакомства несчасного — за шмат гнилої ковбаси“ (Мартин, Мусій то що); єсть елементи любовний і драматичний.

Дія зав'язується, розвивається і одбувається легко, логично, жваво. Без нудної балаканини, без зайвого метушіння. Мова блискуча, рівна. Персонажі життєві. Зо всього видно, що драму написав митець-письменник, але все ж таки драма не запалює глядача і, хоча й виставляється на нашій сцені, але не має того невмірущого успіху, що по праву належить визначним історичним п'єсам Карпенка Карого.

Папер на книжечці трохи погануватий, але друк виразний, чистий; ціна не висока.

Х. Майстренко.

851 *Микола Альбіковський.* Сатанаїл. Фантастична казка на п'ять дії. Одеса, 1918. Вид-во „Воля і Доля.“ 40 ст. Ціни не визначено.

Може хто небудь схоче продовжити відому працю польського вченого Матушевського про диявола в поезії, — коли йому трапиться книжка Миколи Альбіковського, то лише як на комічне явище зверне він на неї увагу, хоча автор цілком надаремне і надрукував з вихою, на обклазці: „Переклад та перерібка на гиньші мови так на Україні, так і за кордоном автором забороняє ся.“

Дуже недолжно змішано в цій „фантастичній казці“ два елементи: якісь темні відгуки драми „високого штилю“ і риси сучасності, намальовані в дусі „театра-мініатюр“ Виступає, наприклад, „ясний дух“ Рафаїл і виголошує такі слова до Сатанаїла, „духа хаосу“: „Дух світла й правди не скаже марно слова. Слухай волю Всесвітнього Владики“ і т. и. (40 ст.).

Кили ж виходить така сучасна постать, як „большовик“ (є в „казці“ і „спекулянт!“), то він промовляє трохи инакше:

„З Одеси я, а зву ся большевик
Не мало там добра зробив:
Комуни між людьми завів
Щоб день лежать, не працювати,
А ніч всю пити та гуляти“ (8 ст.).

Зміст пьеси також неодоладний: Сатанаїл схотів покинути некеільну країну і полетіти на землю, щоб творити добро. На землі він виказує себе незвичайно дурним—де вже йому до Лермонтовського „царя познання!“ Що він не побачить—зараз питає: „Що це таке?“ Такими запитаннями автор користується виводі, щоб намалювати досить соромицькі ситуації. Наприклад, Сатанаїл питає Валентину, першу жінку, яку він побачив на землі: „От кажеш ти: мужчина й жепщина, яка ж ріжниця є між вами; де вона й у чому“?... Валентина: „Ну, принце, бачу з вами не зговориш... Гадаю певне змалечку скалічили вас люде: позбавили того, що найдорожче для мужчини... Яка велика шкода, який жаль: такий же гарний, сильний і... О, злі, ведобрі люде!“ (19 ст.).

Ще „пікантища“ дія пьята: Сатанаїл, що прийшов на землю робити добро, покоштував жіночих поцілунків, вживає їх за „добро“ і заходить в цім напрямі дуже далеко... Але це не стало йому на перешкоді і „казка“ кінчається тим, що Рафаїл вітає Сатанаїла, який „сам не тямлячі того, вчинив для себе три добра: шукав добро—добро це перше“... Нічого сказати, пригадав!...

На обкладинці книжки (3 ст.) надруковано прокламацію, у якій проголошується „братерство мазепинців—самостійників.“ Між иншим знаходимо тут такі дозунги:

... „З ворогом не змагайся, бий просто в лоб та й годі.“

... „Культура „ја.“

... „Своја наука, своја краса, своје суміння, свій розум, своја правда, своја воля, свій Бог“...

Колись ріжні російські письменники—патріоти словянофильського складу (перший, здається, Кюхельбекер) писали про „руссаго Бога“,—невже-ж доживемо і до „українського Бога?“... А взагалі після такого нехотеного кустарництва, можна навіть легко сказати: краще користуватися чужим, та талановитим, ніж таким „своїм,“ як „фантастична казка“ д. Альбіковського.

П. Філіпович.

852 *Марійка Підгірянкa. Сон на могилах.* Сценічний образок для школи. Накладом в-ва „Наука“. Київ—Львів, 1918 року, стор. 16 in 32-0, ціна 1 гривна.

Книжечку присвячено молодим борцям за самостійну Україну під Крутами та У. С. С. Певна річ, авторка Марійка Підгірянкa сама не відала, що робила, виписуючи оту посвяту на титульній сторінці своєї цілком безграмотної, з надто обивательської віршованої балаканини, позбавленої жадних ознак літературного і сценічного твору. Події під Крутами вимагають серйозного відношення до себе, а п. Підгірянкa трактує тему надто лехковажно. Тому не рекомендуємо книжечку „Сон на могилах“ на увагу ні школам, ні взагалі читаючому громадянству.

Х. Майстренко.

Некролог.

† М. І. Туган-Барановський
(1865—1919).

Померший 22 січня ц. р. видатний наш учений і громадський діяч проф. Михайло Іванович Туган-Барановський, належав до тих талановитих синів українського народу, що їх великого значіння культурна і громадська праця проходила здебільшого на стороні і яких тільки революція 1917 р. повернула до роботи на рідному ґрунті. Скінчивши з степеню кандидата Харківський університет (одразу по двох факультетах—юридичному і природничому), М. І. покинув Харків і Україну ради живої наукової та публіцистичної проці в центрах російської культури, і там в середині 90 рр. виявив себе, як один з найчільніших представників молодого російської інтелігенції, що порвала з народницькою ідеологією і одверто, скільки то було можливо, стала під прапор марксизму. Початком наукової праці небіжчика була його магістерська дисертація з обсягу політичної економії: „Промышленные кризисы въ Англіи“ (1894) за якою слідом з'явилася невдовзі докторська: „Русская фабрика въ прошломъ и настоящемъ“ (1898). Де що перероблені, обидві дисертації видані були потім по німецьки: „Studien zur Theorie der Handelskrisen“ та „Geschichte der Russischen Fabrik“ (1900). В 1901 р. почали друкуватися його „Очерки политической экономіи“, книга, якій суджено було стати найпопулярнішим серед російської інтелігенції викладом основ економічної науки і, поруч під-

ручника проф. В. Я. Желізна, заступити місце славнозвісного, але перестарілого курса Чупрова. В сферу українського громадсько-політичного руху, М. І., що раніше тільки здалека інтересувався українством, цілком понав лише по весні 1917 р., коли йому, як видатному економістові і членові укр. партії соц.-федералістів, запропоновано було завяти місце генерального секретаря по фінансових справах в першому українському правительстві. По виході з уряду Туган-Барановський відав свої сили кооперативній роботі, явою широко захопився і якій присвятив кілька наукових і популярних праць, складених українською мовою. Професорська діяльність небіжчика проходила в Петербурзькій університеті (звідки його один час було усунуто з наказу міністерства освіти р. 1899). Петербурзькій Політехніці і українському державному університеті в Києві. З заснуванням Української Академії Наук М. І. було обрана штатним (ординарним) академиком по економічному відділу, але взяти ближчу участь в роботі Академії йому вже не довелося. Смерть М. І. Тугана-Барановського велика, невідшкодована втрата як для української науки, так і взагалі для всього нашого культурно-громадського життя.

† Н. М. Кибальчич.

† Перел Різдяними святами ц. р. в Лубнях на Полтавщині померла українська письменниця *Надія Матвіївна Кибальчич*, мати і соіменниця більш відомої Надії Кибальчич-Козловської. Од покійної лишилась деяка літературна спадщина і велике листування. В українській літературі Н. М. знана з псевдоніму свого Наталка Полтавка, котрим підписувала свої оповідання і начерки, що містилися в Галицькій „Зорі“ 90-х р.р. („Баба Яга“, „Самовролок“ і др.) і „Літературно Науковому Вістнику за перші роки його існування („Зустріч“, „Його право“, „Останній раз“, „Кому яке діло“, „Чайка“ і др.).

Видавничча хроніка.

● Видавниче Т-во „Час“ у Києві прийняло до друку підручник по природознавству *Ів. Трояновського*.

● Видавництво „Криниця“ у Києві повторює другим виданням хрестоматію з історії української літератури ч. I і II *Дорошкевича і Білецького*.

1233

● Видавництво „Сяйво“ у Києві друкує першу книгу поезій *О. Слісаренка* „На березі Кастальському“ і другу збірку поезій *Д. Загула*.

● Видавниче т-во „Весна“ у Києві незабаром випускає з друку твір *Ст. Руданського* „Цар Соловей“.

● Білоруська організація „Зорянка“ незабаром почне видавати літературно-містецький збірник. До участі в збірнику запрошені відомі білоруські поети і письменники.

● Видавництво „Будуччина“, що недавно заклалося у Острозі, в скорому часі випускає з друку такі книжки: *П. Павлюк*. Що то за Україна, що вона нам дасть, і на що вона нам потрібна—Самостійна? *А. Павлюк*. Сумна радість. Поезії; *П. Павлюк*. Червона шапочка й інші казки для малих дітей.

● В м. Золотоноші має вийти з друку низка конспектів по соціальних дисциплінах—наслідок праці політичного відділу „Червоного Побережжя Полтавщини і Київщини“.

Літературне життя.

(Звістки та чутки).

◁▷ Історико-філологічний відділ (I-й) Української Академії Наук приступив до видання своїх „Записок“, які виходитимуть під доглядом академіка *Д. І. Багалія*. Редагує „Записки“ *П. І. Зайцев*. Крім офіціальних матеріалів до історії праці Відділу (протоколи, докладних записок і т. инш.) в „Записках“ міститимуться невеличкі розвідки, матеріали, замітки, критика і бібліографія.

Крім „Записок“ I-й Відділ видаватиме окремі монографії. Першим числом в цій серії буде „Українська історіографія“ проф. *Д. І. Багалія*, який вже закінчує цю працю.

◁▷ Природничча і історична секції українського Наукового Т-ва у Києві виготовили спільно і здали до друку збірник пам'яті проф. *Хв. Вовка*. В збірнику, крім розв'язок характеру етнографічного, антропологічного і історичного дано широкі відомості про життя і працю небіжчика.

◁▷ Письменник *Ол. Грудницький* закінчує велику повість з життя української інтелігенції.

◁▷ *Ол. Грудницький* і *З. Євтушенко* виготовили до друку літературний альманах під назвою „Дніпровський повстанець“

Видавець—Т-во „Час“.

Редактор—*М. Зеров*.

1234

Зміст журналів.

Літературно-Науковий Вістник рік 1918,
річник XIX.З М І С Т ¹⁾

I. Поезії.

Алешко, В.: Поезія	69, 194. ²⁾
Алчевська Хр.: Співанкя	72, 118
Борисович, Гр.: Поезія	69, 232
Вергілій Марон, П.: I екльога. Перекл. М. Зеров	72, 73
" " " IV екльога. Перекл. М. Зеров	69, 180
Вороний, М.: На батьковій могилі	71, 45
" " Вечірні акорди	71, 126
" " Тині	71, 192
" " Серце дівоче	71, 193
" " Експромпти: На розстанні; О, не минай	72, 117
Гораций: I. До Левконої; II. До Зенери. Перекл. М. Зеров	72, 173
Доленко: Поезія	72, 263
Жук, М.: Вінок советів	71, 3
" " Секстина	72, 7
Журлива, Ол.: Хтось постукав в моє серце Поезія	69, 23 72, 157
Загуг, Дм.: Тихі води зашуміли	69, 69
Залозний, П.: Коханне	71, 202
Кр—ський, М.:—Музика кольорів	72, 232
Лащенко, В.: Романтичність	69, 59
" " Златосині прапори	69, 182
" " Гайовий огник	70, 69
" " Ніч	71, 260
Мамонтов, Я.: Присмерк в липовій алеї Dies irae	62, 49 71, 165
Олесь, О.: I знов на площі ганьби	69, 56
" " Поезія	69, 116
" " Нехай скувала крига знову	70, 55
" " Вона — наш витвір	70, 125
" " Поезія	71, 248
" " Поезії	72, 145
Пісочиниць, Д.: Смутному хлопцеві	69, 40
Поліщук, К.: Поезія	69, 77
" " З циклю „Мої кохання“	69, 248
" " Тут і там	70, 82
" " Жертви тьми	70, 140
" " Я плету вінки барвисті	71, 127
" " Поезія	72, 216
Постоловський, А.: О краю мій рідний	69, 108
Рильський, М.: Червоне вино	69, 239
" " Царівна (фрагмент з не- написаної повісті)	70, 3
" " Три сонети	71, 95
" " До портрету Саксаган- ського	72, 118
Рудницький, М.: З циклю присвяти	72, 30
Савченко, Я.: Поезії	72, 94
Слісаренко, О.: Співають коло церковної брами	70, 133
" " В горах	71, 59
Соколовський, О.: Поезія	69, 262
Стешенко, Ів.: Немов обірвана струна	70, 23
" " Зорі	70, 171
" " Дзвони	71, 44

1) Бібліографічного матеріалу не подано.

2) Перше число показує томи, а друге—сто-
рінки в томах.

Тенянюк, П.: В натхненнях щирих	69, 52
" " На Голгофу	70, 184
" " Під крилами ночі	72, 6
Тереженко, М.: Мої пісні родило поле	70, 176
" " Поезія	71, 203
Тичина, П.: " В гаю, в маю, у розмаю в квіти дзвони залзвою	70, 108
" " Не дивися так привітно	" " 3
Українка, Л.: Проклятя Рахлі	69, 17
Чупринка, Гр.: I. Сніжки. II. В юрбі	69, 17
Шумливий, Г.: На ганку в тінях винограду	71, 142

II. Повісті, новелі, драми, мемуари.

Брут, Хома: Моя кохана	71, 261
Винниченко, В.: Певна Мара	69, 118
Гіриченко, Г.: Туман (з кримських легенд) Цвіт гранати	69, 99 70, 141
Григоренко, Гр.: Черниця	69, 61
Івченко, М.: Зелене вкно (святочні на- строї)	69, 70
" " Шуми весняні	70, 71; 71, 228, 249; 72, 96, 217
Катренко, Ол.: Неповний ценз	69, 50
Козоріс, М.: Їх трое	70, 109
Лазаревський, В.: Дитятко	72, 74
" " Степан	72, 147
Левіцький, О.: З розстриги сотник	69, 6
" " Пая Сенюта	71, 97
Мирний, П.: За водою	71, 12, 172; 72, 32, 174
Могиланський, М.: Смерть	69, 57
Г. А., I: З юнацького щоденника	69, 227
Романович-Ткаченко, Н.: Стефан з Си- невідська Нижнього	69, 24
" " За водою	69, 195; 70, 24; 71, 58, 203; 72, 32, 174
Слісаренко, О.: Легенда	69, 179
Смуток, П.: На пожарині	70, 56
Тищенко, Юр.: На кордоні	69, 83

III. Література, наука, суспільне життя.

Грушевський, М.: В огні і бурі	69, 109
" " Над свіжою могилою	69, 113
" " Світлотині галицького життя	71, 224
" " Роковини	72, 4
" " По шкоді	72, 233
Грушевський, Ол.: Невільницький цикль Т. Шевченка (1847 р.)	69, 183
" " З останніх оповідань В. Винниченка	69, 240
" " Стежки і шляхи укра- їнської науки	70, 126
" " З планів та думок Ки- рило-Методієвського братства	71, 89
" " Київське Наукове То- варство в 1907 — 1917 р.р.	71, 264
" " О. О. Русов	72, 88
Донцов, Д.: Леся Українка	70, 182
Жученко, М.: Українське письменство в 1917 р.	69, 223
Івченко, М.: Большевики на селлах	69, 249
К. Г.: З сучасної політичної літератури	70, 172
Красковський, I.: На порозі нового життя	70, 155
Любинський, М.: Як прийшли німці	72, 202
Малик, Е.: Перша нарада природників України	71, 149
" " Охорона пам'ятників природи	72, 119

Міжковський, В.: Поет-народолюбець (про І. Нечуя-Левицького)	70, 15
" " З культурного життя в Росії	72, 224
Перфецький, Е.: Вразіння з подорожі по угорській Русі України	71, 194
Рудницький, М.: Перед вступом до філософії	71, 46
" " Надії на нову метафізику	72, 158
Русова, С.: Спомини про перший театральний гурток в Києві	70, 104
" " Микола Вороний	72, 24
Самброс, Ю.: Безсилля слова і футуризм	71, 143
Свеницький, П. Лесь Мартович (1871—1916)	69, 65
Стебницький, П.: Немезида	69, 19
Стещенко, Ів.: Поет вищої краси — М. Коцюбинський	70, 83
Сумцов, М.: Сковорода і Ерн	69, 41
Тишкевич, М.: Де-які причинки до української іконографії	69, 78
* * * Ювілеї	72, 3

IV. Некрольоги.

Хв. Вовк	70, 177
Ів. Стещенко	70, 179

Україна. Кн. 3 і 4. 1917 р.

Змість: Ол. Грушевський: З економічного життя XVI в.; Євген Перфецький: Угорська Русь-Україна в першій половині XVII століття; Мих. Мочульський: Кн. Микола Андреевич Цертелєв; *Матеріали і замітки*: Нові відомості про родину Многогрішних. Подав В. Модзалевський; Дві рукописи 60-х років заборонені цензурою. Подав В. Міжковський; До історії „Чернігівського Листка“. Подав Міжковський; Мих. Грушевський: Сполучення України з Московщиною в новійшій літературі. Критичні замітки; *Критика, рецензії й обговорення*: М. А. Мисиковъ. Матеріали для антропології осетинъ. П. К.—І. Михайловській. Русское искусство въ эпоху Володимира Святого.

К. П.—Проф. М. Сперанскій. Історія древньої русскої літератури. О. Д.—Н. П. Василенко. Очерки по історії Західної Русі и України. П. К.—А. Л. Погодинъ. Славянскій міръ. Политическое и экономическое положение славянскихъ народовъ передъ войной 1914 года. І. С.—Труды Подольскаго Церковнаго Историко-Археологическаго Общества. В. 12-й. М. Д-ко. Діяльність Укр. Наук. Т-ва у Києві в 1917 році.

Літературно-Науковий Вістник. Кн. І 1919 р.

Змість: Від редакції; П. Тичина: Месія; Д. Загул: Поезії; Я. Савченко: О. А—ський Кров. Гуцул; М. Грушевський: Україна окремішна; В. Самійленко: Думи Буття; Іванас Мирний: Повія; М. Горький: Балада про графіню Елен де-Курсі. Перекл. П. Тичина; О. Грушевська: Леонід Глібок; М. Рудницький: Осіння елегія; М. Івченко: Тні петліні; Я. Мамонтів: Осінні октави; Мик. Ковалевський: Од романтики до реалізму; М. Терещенко: Одвічне звено; Я. Мамонтів: Третя віч; М. Зеров: Нова книжка Карманського; В. Якубський: Гайне в новому українському перекладі; Бібліографія; Оголошення.

Шлях. Ч. І. 1919 рік.

Змість: 1. Олена Журлива. Мої чуття — нитки мережки. 2. Гр. Чупринка. Віє Дух. 3. Михайло Жук. Стріча. 4. В. Диканський. Межа. 5. П. Богацький. Подяка поету. 6. Дмитро Загул. Як тільки на арфі плачевній. 7. М. Рудницький. Над листом. 8. Його-ж Перемога. 9. Поет Фірдовський. З Гайневих „Романсеро“ (1846—1852). Переклад А. Кримського. 10. Габріеле Д' Анунціо. Перед похороном (Новеля). Переклав Пилип Павлюк. 11. Клим Поліщук. „Він кохав сонце“. 12. Михайло Рудницький. Жіноча пошуканка світогляду. 13. Ю. Міженко (Іванів). Можливості і обов'язки української поезії. 14. Вол. Самійленко. В справі нашого правопису. 15. Проф. Грушевський. Бібліотечні справи. 16. М. Марковський. „Слово о полку Ігореві“. 17. Бібліографія: „Барвисті квітки“. Декламатор (Хрестоматія) кн. І. Уложив С. Гаєвський; „Скалки життя“. Український декламатор. Впорядкував Сергій Паночіні. „Гумористична бібліотека“.

Нові видання, надіслані до редакції „Книгаря“.

1140 **Байков, Л.** — Підготовка народу та війська до захисту батьківщини. Під редакцією і з передмовою С. Петлюри. -ня т-ва „Час“ у Києві. 1919 р. Ст. 225. Ц. 7 карб.

Богацький, П.—Камелії. Психологічні арабески. В во „Грунт“. Київ. 1919 р. Ст. 159. Ц. 18 гривень.

Головніщі правила українського правопису, ухвалені Міністерством Народньої Освіти для шкільного вжитку на всій Україні. Вид. книгарні Є. Череповського. Київ. 1919 р. Ст. 8, 16-0, ціна 40 коп.

Грінченко, Б. — Як жив український народ. Коротка історія України. З ілюстраціями.

1237

Видання 10-е. В-че т-во „Друкарь“. Київ. 1918 р. Ст. 63. Ц. 1 карб. 25 коп.

Джекобс. — Старий Моряк. Переклав С. Паночіні. „Гумористична Бібліотека“. В-во „Сяйво“. Київ. 1918 р. Ст. 32. Ц. 1 гривня.

1145 **Драгоманов, М.** — Нові українські пісні про громадські справи (1764—1880). Видання друге. В-во „Кривниця“. Київ. 1919 р. Ст. 154. Ц. 14 гривень.

Єфремов, С. — Коротка історія українського письменства. В-во „Кривниця“. Київ. 1919 р. Ст. 212. Ц. 16 гривень.

Каутський, К. — Диктатура пролетаріату. Переклад з німецького. В-че т-во „Робіт-

1238

нича Книгарня". Київ. 1919. р. Ст. 124. Ціна 4 карб.

Лебединець, М. — Пагма життя. Повелки. Збірка перша. Київ. 1919 р. В-во не зазначено. Ст. 46. Ц. 4 гривні.

Левицький, М. В. — Про хліборобські спілки-артілі. Видання центрального українського сільсько-господарського кооп-рат. союзу. № 1. Київ. 1918 р. Ст. 20, 8-0, ціна 90 коп.

1150 **Літературно критичний альманах.** Книжка перша. В-во „Грунт“. Київ. 1919 р. Ст. 75. Ц. 12 гривень.

Маковей, О. — Ярошенко. Історична повість. Вид. 2-е. В-во т-ва „Кривниця“. 1919 р. Київ. Ст. 284—IV. Ц. 17 гривень.

Майстренко, Х. — Загадки-забавки. Казочки. В-во „Поступ“. Київ. 1919 р. Ст. 63. Ц. 4 гривні.

Програм української республіканської партії. Видання Центрального Комітету партії. Київ. 1919 р. Ст. 16. Ціна 2 гривні.

Рильський, М. — Під осінніми зорями. Лірика книжка друга. 1910 — 1918. „Універсальна Бібліотека“ в-ва „Грунт“. № 17. Київ. 1918 р. Ст. 128. Ц. 4 гривні.

1155 **Руданський, С.** — Історичні поеми. В-во т-во „Весна“. Київ. 1918 р. Ст. 138. Ц. 2 карб. 80 к.

Саликовскій, А. — Кризисъ федеративной идеи на Украинѣ. Київ. 1919 р. Ст. 9. Ц. 50 коп.

Стороженко, О. — Гумористичні оповідання. Не в добрий час. В-во „Народня книжка“ № 4. Київ. 1919 р. Ст. 16. Ц. 1 гривня 30 шагів.

Його - ж. — Гумористичні оповідання. 1. Вуси. II. Голка. В-во „Народня книжка“.

ка“. № 3. Київ. 1919 р. Ст. 32. Ц. 1 гривня 80 шагів.

Твен, М. — Принц та бідак. В перекладі О. Діхтіря. В-во т-ва „Час“ у Києві. 1917 р. Ст. 256. Ц. 5 карб.

Українка, Л. — Твори. Том 1. В-во т-во „Друкарь“. Київ. 1918 р. Ст. 253. Ціна 10 гривень.

Украинская жизнь. Сборникъ первый под редакціей А. Саликовскаго. Київ. Годъ изданія не помѣщено. Ст. 137. Ц. 4 р. 50 коп.

Чарівний корабель. Про англійську кооперацію. Вид. „Народня книжка“. № 2. Київ. 1919 р. Ст. 16. Ц. 1 гривня 30 шагів.

Чепіга, Я. — Хрестоматія в окремих книжечках для читання дома і в школі. Перший десяток. „Шкільна бібліотека“. Вид. т-во „Орхид“. Київ 1918 р. Кв. 10 по 8 ст. Ціна 3 р. 50 коп.

Чого нас українців кацапи большевики прозвали буржуями? — Написав О. Пиль-ч. (Настольна книжка для козаків та селян українців). Видавць, час і місце видання не зазначені. Ст. 15. Ц. 150 шагів.

1165 **Шаповал, М., лісничий.** — Лісова промисловість на Україні й кооперація. Київ. Видавець і рік видання не зазначені. Ст. 15. Ц. 90 коп.

Шевченко, Т. — Кобзарь. Повний текст в редакції В. Д. маницького. В-во Є. Череповського. Київ. 1918 р. Ст. XXI—576. Ц. 10 карб.

Шумлянський, Ф. — Кохаймось в рідній мові. (Розвідка для народного читання). В-во журл лу „Село“. Вінниця. 1918 р. Ст. 16. Ціна 15 коп.

1168 **Яновська, Л.** — Жертви (в підвалі). Драма на 5 дій. В-во т-во „Кривниця“. Київ. 1919 р. Ст. 76. Ц. 6 гривень.

Т-во „ЧАС“ останніми часами видало такі нові книжки:

Пр. Спекторський Є. Основи права державного (Пер. О. Вечерницького)	1	50
Доц. Свенціцький Іл. Основи науки про мову українську	1	60
Пр. Тимченко Є. Українська грамати́ка	2	25
Черкасенко Сп. Рідна школа, читанка I	1	30
Його-ж. Рідна школа, чит. II	2	10
Чепіга Я. Задачник для початкових народніх шкіл, рік другий	—	65
Науменко В. Загальні принципи українського правопису	—	25
Чепіга Я. Методичні замітки до навчання грамоти по звуковому методу	—	40
Гоголь М. Тарас Бульба (переклад М. Садовського)	2	—
Кобець О. В Тарасову ніч (драматичні картини для роковин смерті Т. Шевченка)	—	35
Де-Аміціс Е. Шкільні оповідання, кн. I. (За рідний край. Маленький лицарь. В поміч батькові. Хлопчик-барабанщик. В лікарні)	—	60
„Будні“. Оповідання з чужих мов (Джіовані Чіамполі, Родзевичової, А. Доде, Арне Гарборга, Г. де-Мопастана, К. Міксата, М. Конопницької й инш.) т. I	2	25
Олесь О. „З журбою радість обнялась“, поезії, кн. I, вид. друге	1	40
Загул Д. З зелених гір (поезії)	1	60
Садовський М. Спомини з російсько-турецької війни 1877—78 р.	1	50
„Бім-бом, дзелень-бом!“ Нар. казочка, 8 великих малюнків в багатьох фарбах художника О. Судомори	2	50
Теж у чорній фарбі для розмальовування	—	—
„Прибадашка“ Нар. казка мал. О. Судомори	2	50
Старицька-Черняхівська Л. Гетьман Петро Дорошенко (драма)	3	—
Ніковський А. Український правопис (словничок)	—	85
Стінний словник старовинних українських слів	—	75
Москозсько український словник „Час“	3	50
Американські оповідання. Упорядкував В. Старий	2	—
Старицька-Черняхівська Л. Останній сніп, вид. 2	—	70
Де-Аміціс Е. Шкільні товариши (щоденник школяра), 3-е вид.	4	—
Гоголь М. Ревизор, комедія (перекл. М. Садовського)	—	—
Ожешкова Е. Gloria victis. (Оповідання)	—	—
Гаршин В. Чотири дні. (Оповідання)	—	25
Андреев Л. Петька на хуторі	—	20
Старицького М. Богдан Хмельницький	2	75
Гауптман Г. Гавнуся	1	50
Майстренко Х. В огні і крові	2	80
Григоренко Гр. Твори. Т. I	4	50
Бічер-Стоу Г. Томова Хатка (переказ. Ол. Діхтярь)	2	—
Марк Твен. Принц та бідак (в перекл. Ол. Діхтяря)	5	—
Широцький К. Коліївщина	1	—
Петлюра С. Незабутні	1	50
Байков Л. Підготовка народу та війська до захисту батьківщини	7	—
Ревуцький Д. Українські думи та пісні історичні.	—	—
Старицький М. Облога Буші.	—	—

Вільна Українська Школа

загально-педагогічний журнал.
Видає Всеукраїнська учительська Спілка.
Передплата на 1918—1919 рік 30 карб.,
на 1/2 року—16 карб.
Адреса: Київ. Басейна 11, 2-й поверх.
Редагує Комітет.

Сільський Господар

двохтижневий часопис сільсько-господарської кооперації.
Умови передплати: на рік — 24 карб., на півріччя—12 карб., окреме число 5 грив.
Адреса: Київ. Прорізна 19. „Централ“.
Редагує Комісія.

Відновляється видання журналу

ДЗВІН

місящик літератури, науки і громадського життя марксистського напрямку.
Передплата на 3 м.—15 карб.
Ред. і конт.: Київ. Бесарабська пл. 2.
Відпов. ред. Ю. Тищенко.

Кооперативна Зоря

Видання Дніпровського Союзу Споживчих Союзів України.
Передплата на 1919 рік—30 карб.
Адреса: Київ, Володимирська, 46.

Товариство „ЧАС“ у Київі
ПРОДОВЖУЄ НА 1919 РІК ВИДАННЯ
й приймає передплату на місяшник

Книгарь

літопис українського письменства
(РІК ВИДАННЯ ТРЕТІЙ)

„Книгарь“ при участі відомих українських письменників і знавців з різних спеціальностей дає оцінку кожного видання; оповідає про його зміст, зазначає його якості й хиби.

Часопис „Книгарь“ подає повні відомости про діяльність всіх українських видавництв; оповіщає про всі наміри й плани кожного видавництва; про всі книжки, що вийшли або мають вийти.

Ціна часопису „Книгарь“ з пересилкою на 1919 р.—24 карб.; на пів року —12 карб., на 3 м.—6 кар. Перші 16-ть книжок „Книгаря“ за 1917 і 1918 р. висилаються за 18 карб. Оповістки видавництв по 1 карб. 50 к. за рядок.

Гроші на передплату надсилати по адресі: Київ. Володимирська 42, тел. 25—77. „ЧАС“, редакція „Книгаря“.

Щоб не було задержки в висильці, треба поспішати з передплатою.

„Книгарь“—є необхідним справочником і порадиником для всіх особ та інституцій, що купують або цікавляться книгами; особливо він потрібний для бібліотек, книгозбірень, земств, „Просвіт“, учительства.

Список співробітників „Книгаря“:

Проф. Д. Багалій, П. Богацький, Л. Бурчак, проф. М. Бурачек, О. Верницький, В. Волох, О. Волошин, Ф. Гавриш, П. Гай, А. Грабенко, Мих. Грінченко, Ол. Грудницький, проф. В. Данилевич, О. Діхтярь, В. Дога, Д. Дорошенко, О. Дорошкевич, Г. Дмитренко, проф. В. Дубяньський, В. Дубровський, П. Дубровська-Трикулевська, В. Дурдуковський, В. Дкий, С. Єфремов, Гн. Житецький, М. Жученко, П. Зайцев, М. Зеров, Н. Ішуніна, Т. Каракашенко, Ол. Кисельов, С. Кондра, В. Королів, В. Корінь, Ол. Кошиць, проф. А. Кримський, М. Кушнір, П. Лапин, М. Левицький, Ор. Левицький, М. Леонтович, П. Літвін, проф. Лобода, К. Лоський, О. Лотоцький, Є. Лукасевич, М. Марковський, Ф. Матушевський, К. Мацієвич, П. Михайлович, К. Михайлюк, О. Мицюк, Мих. Могилянський, В. Модзалевський, А. Ніковський, П. Новак, О. Олесь, М. Павловський, С. Паночіні, С. Петлюра, В. Петрушевський, П. Погорілко, П. Пожарський, В. Порш, В. Поточний, Д. Ревуцький, Л. Ревуцький, С. Русова, М. Садовський, проф. Іл. Свенцицький, П. Синицький, проф. М. Сагарда, Ст. Сірополко, М. Сріблянський, В. Старий, Л. Старицька-Черняхівська, П. Стебницький, К. Стеценко, О. Стешенко, В. Страшкевич, проф. Є. Тимченко, Ю. Тищенко, О. Топачевський, П. Філіпович, О. Ходзицький, В. Хоменко, С. Черкасенко, М. Шаповал, проф. К. Широцький, О. Шульгин, Н. Шульгина-Іщук, А. Яковлів, Б. Якубевський, А. Яринович, проф. Ярошевич.

Видавець—Т-во „Час“.

Редактор—М. Зеров.